

<https://rp.ll.ui.ac.ir/?lang=fa>

Textual Criticism of Persian Literature

E-ISSN: 2476-3268

Document Type: Research Paper

Vol. 18, Issue 3, No. 71, 2026

Received: 25/10/2025

Accepted: 28/01/2026

Correction of Some Errors in the Translation of *the Holy Qur'an* in the First Edition of *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār* (With an Examination of Evidence from Volume III)

Parvin Golizadeh

Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
p-golizadeh@scu.ac.ir

Sajjad Dehghan

PhD Candidate in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
sajjad_dehghan@yahoo.com

Alireza Naserbafghi

PhD Candidate in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
alirezanaserbafghi@gmail.com

Abstract

The Persian translation of *the Quran* in the first edition of *Kashf al-Asrār*—which is essentially an edited version of an ancient translation and commentary attributed to Khwāja ‘Abdullāh Anṣārī—is one of the earliest Persian translation-commentaries. From a linguistic typological perspective, it belongs to the Heravi (Herat) variety. In his revision of this work, Maybudī largely preserved the archaic features of its original source. Consequently, the text examined in this study represents the fourth most important and complete source for the analysis of the Heravi variety—after *Ṭabaqāt al-Šūfiyya*, the *Rasā'il*, and the surviving manuscripts of the commentary by Khwāja ‘Abdullāh Anṣārī. ‘Alī Aṣghar Ḥikmat (and in the third volume, with the collaboration of Ja‘far Shā‘ar) undertook the first and only critical edition of this work from 1331 to 1339 AH (1952–1960 CE), resulting in a ten-volume publication. Despite the editor’s considerable efforts, due to the significant limitations of textual editing at that time, the vastness of the text, printing and typographical issues, as well as the dispersion of the extant manuscripts of *Kashf al-Asrār*, his edition contains many errors, both minor and substantial. In the present study, the authors aim to correct some of the editor’s verifiable mistakes in the Persian translation of the first edition, focusing specifically on Volume Three of the work. These errors—27 in total—share a common cause: the editor’s oversight of the base manuscript or inadvertent typographical mistakes that have subsequently spread to other secondary sources.

Keywords: *The Qur'an*, *Kashf al-Asrār*; Maybudī; Khwāja ‘Abdullāh Anṣārī; Correction.

*Corresponding author

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/rp.ll.2026.147142.2517

Introduction

Maybudī's *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār* is one of the most prominent exegetical and literary legacies of the sixth century AH. The first part of this work, dedicated to the translation of Quranic verses, is essentially the translation of Khwāja 'Abdullāh Anṣārī and holds particular linguistic significance for preserving the features of the "Heravi linguistic variety". Despite considerable effort, the edition by 'Alī Aṣghar Ḥikmat, due to limitations such as restricted access to original manuscripts at the time of editing and printing errors, in some places deviates from Maybudī's redacted version of Khwāja 'Abdullāh Anṣārī's translation and the linguistic structure of that period. This study aims to re-examine certain errors in the printed text, focusing on the third volume, and correct them based on several early manuscripts, particularly the editor's base manuscript.

Materials and Methods

This research was carried out using a "critical editing" approach and a descriptive-analytical method. To correct some errors in the first part of the *Quran* translation, the authors collated the printed text (Ḥikmat's edition) with three early manuscripts (Nūr 'Uthmāniyah MSS 444 and 474, and Yeni Cāmi' 43). The selection criteria for the evidence were cases where the printed text either conflicted with the source text (Quranic verses) or contradicted the stylistic and grammatical characteristics of early prose and the Heravi dialect. Furthermore, in all these cases, the reading in the printed text differed from the base manuscript and the two other manuscripts, indicating that the editor either misread the text or the printed edition contained typographical errors.

Research Findings

Following the comparison and critique of the printed text of the third volume of *Kashf al-Asrar* with the base manuscripts (and two ancient manuscripts from the Nuruosmaniye Library), 27 errors were identified. These findings were categorized and corrected into the following three classes:

1. Scribal errors and visual slips in manuscript reading: This category includes cases recorded incorrectly in the printed text due to orthographic similarities in the manuscripts. For example: "شک" (Doubt) in Verse 16 (Surah Al-Ma'idah) was changed to the correct recording of "تنگ" (Narrow/Tight), corrected based on the base manuscript for semantic consistency. "بدست مگیرید" (Do not take by hand) in Verse 57 (Surah Al-Ma'idah) was corrected to "بدوستی مگیرید" (Do not take in friendship) to restore the precise meaning of the word *lā tattakhidhū*. "بستدیم" (We took/seized) in Verse 14 (Surah Al-Ma'idah) was changed to the original manuscript recording, "سندیم" (We took/seized), correcting the editor's misreading of the infinitive *setadan*. "دمی برون آرد" (Brings out a breath) in Verse 16 (Surah Al-Ma'idah), which was a typographical or scribal error, was recorded as "می برون آرد" (Brings out) to correct the verbal prefix.

2. Lexical modernization and intervention in archaic equivalents: In this section, words replaced in the printed text with conventional equivalents instead of the original equivalents of the Heravi linguistic variant were restored. For example: "بهتر" (Better) in Verse 60 (Surah Al-Ma'idah) for the translation of *sharr* (evil), was corrected to the archaic recording "بتر" (Worse/Evil) to restore the original and stylistic Heravi form. "گران کاری" (Heavy work/excess) in Verse 68 (Surah Al-Ma'idah) was changed to "گزارف کاری" (Extravagance/Excess), replacing Meybodī's specific word in the translation of *tughyānan*. "قوی" (Strong) in Verse 2 (Surah Al-Ma'idah), resulting from a recording error, was corrected to "قومی" (A people) to restore the correct word according to the verse. "زیر" (Under) in Verse 66 (Surah Al-Ma'idah) for the translation of *fawq* (above), was changed to the correct recording "زبر" (Above) to correct a gross semantic error.

3. Deficiencies in grammatical markers and connective elements: This category includes cases where the deletion or alteration of syntactic markers distorted the characteristics of the Heravi linguistic variant and the accuracy of the translation. For example: "سفر" (Travel) in Verse 6 (Surah Al-Ma'idah) was corrected to "سفری" (A travel) to restore the "Indefinite Ya" to match the indefinite word in the Quranic text. "خدای" (God) in verses such as 73 of Al-Ma'idah and 58 of Al-A'raf was changed to the original recording "خدایی" (A god) to observe the indefinite marker in the translation of *ilah*. "باشید" (Be - plural) in the First Turn was corrected to "بید" (Be - archaic plural) to restore a distinguished feature of the Heravi variant in the verb structure. "خدا" (God) in Verse 70 (Surah Al-A'raf), which appeared as an indefinite form (a god), was rewritten as the definite form "خدای" (God) to match the name *Allah* in the verse.

Discussion of Results and Conclusions

The results of this research indicate that the existing edition of *Kashf al-Asrar* in the First Turn (Volume 3), despite its general validity, suffers from flaws in linguistic details and alignment with the Quranic text. These slips primarily result from a lack of strict adherence to the base manuscript or the stylistic interventions of scribes aimed at simplifying the text. The correction of the 27 aforementioned cases in this study is a necessity for restoring the authenticity of the Quranic translation in this work and providing an accurate source for linguistic research in the field of Eastern Iranian dialects.

متن‌شناسی ادب فارسی

سال هجدهم، شماره سوم (پیاپی ۷۱)، ۱۴۰۵، ص ۵۲-۲۵

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۸/۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۸

مقاله پژوهشی

تصحیح برخی اشتباهات در ترجمه قرآن کریم نوبت اول کشف‌الاسرار و عدةالابرار (با بررسی شواهدی از جلد سوم)

پروین گلی‌زاده* ، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران
p-golizadeh@scu.ac.ir

سجاد دهقان، دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران
sajjad_dehghan@yahoo.com

علیرضا ناصرباقی، دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهیدچمران اهواز، اهواز، ایران
alirezanaserbafghi@gmail.com

چکیده

ترجمه قرآن در نوبت نخست کشف‌الاسرار که در اصل ویرایشی از ترجمه و تفسیری کهن منسوب خواجه عبدالله انصاری است، یکی از کهن‌ترین ترجمه - تفسیرها به زبان پارسی است. این ترجمه از نظر گونه‌شناسی زبانی، جزو گونه هروی محسوب می‌شود. میبیدی در ویرایش خود بر این اثر، بیشتر ویژگی‌های کهن نسخه مادر خود را حفظ کرده و به همین دلیل، متن مورد بررسی در این جستار، پس از طبقات/صوفیه، رسائل و دست‌نویس‌های برجای‌مانده از تفسیر خواجه عبدالله انصاری، چهارمین متن مهم و کامل برای بررسی گونه هروی است. علی‌اصغر حکمت (و در جلد سوم با همکاری جعفر شعار)، اولین و آخرین تصحیح این اثر را در فواصل سال‌های (۱۳۳۱ تا ۱۳۳۹) انجام داده که حاصل آن ده جلد است. باوجود تلاش‌های بسیار مصحح، به دلیل محدودیت‌های فراوان تصحیح آثار در آن دوران، گستردگی متن و مشکلات چاپی و تایپی، همچنین پراکندگی دست‌نویس‌های موجود از کشف‌الاسرار، تصحیح وی دارای ایرادات و اشتباهات ریز و درشت است. نگارندگان در جستار حاضر، بنا دارند برخی از اشتباهات مسلم مصحح در ترجمه پارسی نوبت اول را با تمرکز بر «جلد سوم» این اثر، اصلاح کنند. این اشتباهات شامل (۲۷ مورد) است و وجه اشتراک همه آنها، عدم توجه مصحح به نسخه اساس خود یا اشتباهاتی چاپی و سهوی است که به سایر منابع نیز سرایت کرده است.

واژه‌های کلیدی

قرآن، کشف‌الاسرار، میبیدی، خواجه عبدالله انصاری، تصحیح.

* مسؤول مکاتبات

2476-3268© The Author(s). Published by University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

10.22108/rpll.2026.147142.2517

۱. مقدمه

کشف‌الاسرار و عدةالابرار یکی از متن‌های مهم در میان ترجمه و تفسیرهای قرآن به زبان پارسی است. این تفسیر در سه نوبت تنظیم شده که نوبت نخست آن گنجینه‌ای ارزشمند از واژگان کهن با ویژگی‌های گونه‌هروی است. ترجمه قرآن کریم در این نوبت، ویرایشی از ترجمه و تفسیر کهن منسوب به خواجه عبدالله انصاری است (برای تفصیل بیشتر درباره‌ی انتساب این ترجمه و تفسیر به خواجه عبدالله انصاری بنگرید به: (عمادی حائری، ۱۴۰۰، ص. ۳۸-۴۰).

ابوالفضل رشیدالدین میبدی (زنده در ۵۲۰ ق)، با در دست داشتن نسخه یا نسخی از تفسیری کهن منسوب به خواجه عبدالله انصاری و اضافه کردن بخش‌هایی به آن، این اثر را تألیف کرد (درباره تفصیل بیشتر درباره‌ی این تفسیر و نسخه‌های تازه‌یاب آن بنگرید به: (کریمی‌نیا، ۱۴۰۰، ص. ۵-۶۲). بخش‌های عمده نوبت نخست که ترجمه قرآن کریم به پارسی است، دقیقاً مطابق با ترجمه و تفسیر منسوب به خواجه عبدالله است و برخی دیگر را خود میبدی ویرایش کرده است؛ همچنین در برخی موارد، رد دستکاری کاتبان بر این اثر مشخص است که تنها با مقابله دست‌نویس‌های کهن قابل تشخیص است؛ بنابراین در تصحیح این اثر باید تمامی جوانب را در نظر داشت تا متن از اشتباهات وارد شده به نسخه‌های آن پیراسته شود.

علی‌اصغر حکمت کشف‌الاسرار را طی سال‌های (۱۳۳۱ تا ۱۳۳۹)، در ده جلد تصحیح و منتشر کرد. وی در تصحیح این اثر از یازده نسخه خطی بهره برده است. از میان این نسخ، سه نسخه از اهمیت بیشتری برای او برخوردار بوده است. یکی نسخه ینی (یکی) جامع ترکیه (شماره ۴۳)، بدون تاریخ کتابت و احتمالاً از سده هشتم (ه.ق)؛ این نسخه دارای (۱۱۷۱ برگ) و نسخه‌ای کامل از کشف‌الاسرار است. همچنین این نسخه، نسخه اساس حکمت در تصحیح با نشانه «الف» بوده است. دودو دیگر نسخه توقاپوسرای است. این نسخه نیز، نسخه‌ای کامل از تفسیر کشف‌الاسرار با نشانه «ج» است و سه دیگر، نسخه کابل متعلق به میرگازگاه هرات با نشانه «د». گزارش نسخه‌بدل‌ها در جلد سوم اکثراً از این سه نسخه است.

به جز نسخ نام‌برده که مورد استفاده حکمت در تصحیح کشف‌الاسرار بوده است، نسخه‌های دیگری در کتابخانه‌های ایران و سایر کشورها هم موجود است. در جستار حاضر از نسخه اساس مصحح و دو نسخه استفاده نشده در تصحیح جلد سوم بهره برده شد.

نخستین نسخه‌ای که در این جستار به آن مراجعه شد، نسخه ینی (یکی) جامع است که حکمت در تصحیح خود درباره آن صحبت کرده است (رک: میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۱/و). نسخه دیگر مورد بررسی ما، با شماره (۲۴۴) در کتابخانه نورعثمانیه ترکیه نگهداری می‌شود. نسخه بدون ترقیمه است و از شواهد و قرائن برمی‌آید که در سده (۸ ه.ق) کتابت شده باشد. این نسخه ۳۶۹ برگ دارد. خط آن نسخ و هر صفحه آن در ۲۵ سطر نوشته شده است. این نسخه از (ص ۷۴۹، ج ۲) تا (ص ۲۴۵، ج ۴) از چاپ حکمت را در بر دارد.

حفظ ویژگی‌های نگارشی کهن در نوبت اول، یکی از نکات بسیار مهم این نسخه است که نشان می‌دهد کاتب آن، تا حد زیادی به نسخه مادر خود وفادار بوده است. این نسخه در ضبط کلمات، شباهت‌های بسیاری با نسخه اساس حکمت (نسخه ینی جامع)، دارد.

دیگر نسخه مورد بررسی ما در این جستار، نسخه شماره (۴۷۴) کتابخانه نورعثمانیه، به عنوان نسخه مکمل بوده است. این نسخه دارای ۲۳۴ برگ به خط نسخ است که در صفحه آن دارای ۳۱ سطر است. آغاز نسخه با

سوره انعام (جلد سوم، ص ۲۸۴) تا پایان سوره یونس (جلد چهارم، ص ۳۴۷) است. صحت این نسخه به اندازه نسخه پیشین نیست. در مواردی این نسخه ضبط‌های خوبی دارد؛ اما دستکاری‌ها و عدم امانت‌داری کاتب از نسخه مادر خود، در برخی موارد مشهود است.

کشف الاسرار پس از حکمت، تاکنون به صورت علمی و بر اساس نسخه‌های تازه‌تر تصحیح نشده است؛ اما باقریان موحد در کتابی با عنوان ترجمه و تفسیر عرفانی قرآن کریم (چاپ ۱۳۸۷)، تلاش کرده است ترجمه نوبت اول و تفسیر (تأویل) نوبت سوم را در دو جلد مجدداً ویرایش کند. همچنین مهدی ملک‌ثابت و علی رواقی ویرایش دیگری از این ترجمه را با عنوان قرآن کریم ترجمه ابوالفضل رشیدالدین میبدی همراه با متن قرآن کریم به خط محمدحسین بن علی عسکر ارسنجانی به انجام رسانده‌اند. ناشر در توضیح این اثر نوشته است: «ترجمه حاضر نیز اثر گرانسنگ رشیدالدین میبدی، از شاگردان و مریدان خواجه عبدالله انصاری است که دکتر مهدی ملک ثابت از روی نسخه چاپی گزینش و با نسخه‌ای خطی مقابله کرده است و پس از آن دکتر علی رواقی با توجه به معتبرترین نسخ مقابله و ضبط اصح انتخاب کرده است» (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۶۰۷). جز این دو، رواقی در پژوهشی که روی ترجمه‌ها و تفاسیر کهن قرآن کریم به نام فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی (در ۱۰ جلد) به انجام رسانده، در برخی موارد، اشتباهات موجود در چاپ حکمت را اصلاح کرده است. با وجود این، هنوز مشکلات عمده تصحیح نوبت نخست برجای مانده که نیازمند بررسی و اصلاح است.

نگارندگان در جستار پیش رو با توجه به اهمیت وافر ترجمه قرآن کریم در نوبت نخست کشف الاسرار، برآنند تا با مقابله جلد سوم این اثر با نسخه ینی جامع که نسخه خطی اساس حکمت است، به همراه دو نسخه خطی دیگر از کتابخانه نورعثمانیه، (۲۷ مورد) از اشتباهات موجود در متن را با توجه به دست‌نویس‌های یادشده، نکات سبک‌شناسی در ترجمه نوبت نخست و مراجعه به منابع دیگر از جمله ترجمه و تفسیرهای کهن، ترجمه و تفسیر منسوب به خواجه عبدالله انصاری و ... تصحیح کنند که تاکنون اصلاح نشده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

تحقیقات و پژوهش‌ها در حوزه نسخه‌شناسی و تصحیح کشف الاسرار، باوجود حجم قابل توجه این کتاب و اهمیت وافر آن، بسیار اندک و انگشت‌شمار است. در زیر به این پژوهش‌ها که در حدود جست‌وجوی نگارندگان یافت و بررسی شده‌اند، اشاره می‌شود.

مقاله سید محمد عمادی حائری با عنوان: «از اضطراب متن تا تحوّل «یذ»: بررسی و تحلیل دو نمونه از تصرفات میبدی و کاتبان کشف الاسرار در تفسیر خواجه عبدالله انصاری» (عمادی حائری، ۱۴۰۰، ص. ۳۷-۵۴)؛ چاپ شده در مجله نامه فرهنگستان شماره (۲/۲۲). نویسنده در پژوهش، نخست به واکاوی نسبت میان تفسیر میبدی و منبع اصلی آن (تفسیر خواجه عبدالله انصاری) پرداخته و سپس با اثبات این فرضیه که بسیاری از تغییرات در ترجمه‌های قرآنی نوبت اول کشف الاسرار، ابداع شخص میبدی نبوده، بلکه او با امانت‌داری، تحریرهای کهن منسوب به پیر هرات را نقل کرده، تحلیل دقیق تحول دستوری پسوند «یذ» و بررسی اضطراب‌های متنی در ترجمه برخی آیات برخاسته از دستکاری کاتبان را نشان داده است. دستکاری کاتبان در ضبط شناسه «یذ» که در این مقاله بررسی شده، مورد بررسی ما در جستار پیش رو نبوده است.

مقاله قهرمان سلیمانی با عنوان: «نسخه‌ای نویافته از کشف‌الاسرار و عذّة‌الابرار» (سلیمانی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱-۱۸)؛ چاپ‌شده در مجله دانش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان). این مقاله به معرفی و ارزیابی یک نسخه خطی تازه یافته از تفسیر میبیدی (مورخ ۷۲۳ق) (محفوظ در کتابخانه گنج‌بخش پاکستان) می‌پردازد که دربرگیرنده بخش پایانی از جلد نهم و جلد دهم به صورت کامل است. دستاورد عملی این تحقیق، نشان‌دادن اهمیت این نسخه در رفع افتادگی‌ها و تصحیح لغزش‌های کشف‌الاسرار چاپ حکمت است. نویسنده با ارائه نمونه‌هایی از تفاوت‌های متنی، ثابت می‌کند که این نسخه نویافته در بسیاری از موارد ضبط‌های صحیح‌تر و کامل‌تری از ترجمه‌ها در نوبت اول و دیگر عبارات در نوبت‌های دوم و سوم ارائه می‌دهد. موارد بررسی‌شده در این مقاله با جستار پیش رو، هم‌پوشانی ندارد.

مقاله عزیزالله جوینی با عنوان: «نسخه‌شناسی و لزوم تصحیح دوباره تفسیر کشف‌الاسرار» (جوینی، ۱۳۷۸، ص. ۲۰۷-۲۱۴)؛ چاپ‌شده در یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی، به کوشش یدالله جلالی پندری. نویسنده در این مقاله به ذکر این نکته پرداخته که لازم است متن کشف‌الاسرار مجدداً با نسخه‌های تازه و پیشین، بررسی و تصحیح شود. سپس بخشی از مقاله را به ذکر شواهدی از جلد یکم (یک مورد) و جلد نهم (پنج مورد) پرداخته که یا اشتباه چاپی بوده یا مصحح کتاب در آن دچار بدخوانی از نسخ شده است که هیچ یک از این موارد در محدوده مورد بررسی جستار پیش رو (جلد سوم) مرتبط نیست.

مقاله غلامرضا زرین‌چیان با عنوان: «لزوم تصحیح مجدد کشف‌الاسرار و عذّة‌الابرار» (زرین‌چیان، ۱۳۷۸، ص. ۳۱۴-۳۰۷)؛ چاپ‌شده در یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی، به کوشش یدالله جلالی پندری. نویسنده در این پژوهش با توجه به ضعف‌های کلی کشف‌الاسرار تصحیح حکمت، ده مورد از اقداماتی را که لازم است در چاپ آینده این اثر لحاظ شود، توضیح داده و سپس برخی شواهد شعری سنایی را در این اثر با دیوان مقایسه کرده است. ضمناً نویسنده درباره نسخ خطی موجود از کشف‌الاسرار نیز بحث‌های مطرح کرده است.

سید محمود الهام‌بخش در جستاری که با عنوان: «بازنگری تصحیح متن نوبت اول از تفسیر کشف‌الاسرار» (الهام‌بخش، ۱۳۷۸، ص. ۳۲-۵۴)، در یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی به کوشش یدالله جلالی پندری چاپ کرده است و با محتوای جستار حاضر شباهت دارد، به (۱۷۱) اشتباه در ده جلد کشف‌الاسرار تصحیح حکمت اشاره کرده است که شامل اشتباهاتی در متن قرآن، ضبط ترجمه فارسی، تایپ، صفحه‌آرایی و ... نوبت نخست می‌شود. ۱۱۵ مورد از این اشتباهات در مقاله محمود الهام‌بخش را باقریان موحد در کتاب ترجمه و تفسیر عرفانی قرآن کریم، گزارش کرده، در تصحیح مجدد خود بر بخش اول و سوم کشف‌الاسرار، وارد کرده است (رک: میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۱۳-۱۷).

به جز این پژوهش‌ها، ملک‌ثابت و رواقی در قرآن کریم ترجمه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی (چاپ ۱۳۸۸) و رواقی در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی (۱۰جلد، چاپ ۱۳۹۵)، پاره‌ای از اشتباهات ترجمه نوبت نخست کشف‌الاسرار را اصلاح کرده‌اند؛ اما هیچ یک از مواردی که ما در جلد سوم این اثر در جستار پیش رو بررسی کرده‌ایم، در پژوهش‌های نام‌برده، بررسی و اصلاح نشده‌اند.

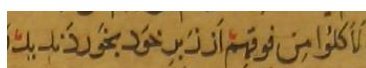
۳. دلایل عمده در بروز اشتباهات

حجم زیاد یک اثر اولین دلیلی است که خود به خود موجب بروز خطاهای فردی و چاپی در تصحیح می‌شود. از دلایل عمده دیگر، خطاهایی است که مصحح در خوانش نسخ مورد استفاده خود مرتکب می‌شود. اتکای مصحح به دست‌نویس‌های متأخر و کنارگذاشتن دست‌نویس اساس، دلیل مهم بروز خطا و اشتباهات در تصحیح متون است. در متن حاضر، دلیل عمده اتکای مصحح به دست‌نویس‌های متأخر می‌تواند عدم آشنایی کافی وی با گونه زبانی هروی و عدم توجه به تصرفات کاتبان در تغییر این گونه زبانی کهن به زبان رایج عصر خود دانست. آنچه در میان اشتباهات مورد بررسی در جستار حاضر به چشم می‌خورد، طیف متنوعی از عواملی است که موجب اشتباه در تصحیح می‌شود. از جمله: بدخوانی، تصحیف و تحریف، اشتباه چاپی، اعتماد به نسخ متأخر و ...؛ اما در کنار این پراکندگی عوامل، عامل اصلی و مهم در بروز این اشتباهات، عدم تطبیق مجدد نویسنده با دست‌نویس اساس است. تلاش ما بر این بوده است که ضبط‌هایی در این جستار بررسی و اصلاح شوند که در همه آنها ضبط درست نسخه اساس نادیده گرفته شده‌اند.

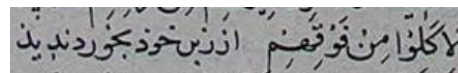
۴. اشتباهات اصلاح شده

همان‌طور که پیش از این گزارش شد، برخی از پژوهشگران تاکنون تلاش کرده‌اند اشتباهات موجود در کشف الاسرار را در پژوهش یا آثار خود، اصلاح کنند. در این جستار، ترجمه نوبت نخست جلد سوم با دو ویرایش دیگر از این ترجمه و فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی پژوهش رواقی تطبیق داده شده و پس از مقابله مشخص شد برخی از این اشتباهات مانند اشتباه زیر، در همه آنها اصلاح شده است:

در ترجمه «لَاكُلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ» (مائده/۶۶)، آمده است: «از زیر خود بخوردند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۷۶/۳). «فوق» در معنی «زیر» (=بالا) است نه زیر. در دو ویرایش دیگر از ترجمه کشف الاسرار، این اشتباه اصلاح شده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۹؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۲۸/۱). رواقی نیز در ترجمه واژه «فوقهم»، این اشتباه موجود در ترجمه کشف الاسرار را اصلاح کرده است (رک: رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۱۲۶/۲). در دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴) نیز، این واژه به صورت «زیر»، ترجمه شده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۷۱)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۲۹۶)

برخی دیگر از اشتباهات در دو ویرایش دیگر از کشف الاسرار اصلاح شده و در یک ویرایش، اصلاح نشده است. مانند مورد زیر:

در ترجمه «شَنَّانُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوْكُمْ» (مائده/۲)، آمده است: «دشمنی قوی که شما را برگردانیدند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۲). در اینجا ترجمه آشکارا اشتباه است و قطعاً باید «قومی» باشد نه «قوی». در نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، ضبط واژه مورد بحث «قومی» است:

(میبدی، بی تا الف، برگ ۲۶۸)

(میبدی، بی تا ب، برگ ۱۴)

نخست الهام‌بخش در مقاله خود، این ایراد را گزارش و اصلاح کرده است (الهام‌بخش، ۱۳۷۸، ص. ۳۵). پس از آن نیز باقریان موحد در کتاب ترجمه و تفسیر عرفانی قرآن کریم و رواقی در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی (رک. میبدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۰۴/۱؛ رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۷/۲)، این اشتباه را اصلاح کرده‌اند؛ اما در قرآن کریم (ترجمه میبدی)، این اشتباه اصلاح نشده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۶).

برخی از اشتباهات نیز مانند مورد زیر تنها در یک منبع اصلاح شده است:

در ترجمه «وَيَخْرِجُهُمْ» (مائده/۱۶)، آمده است: «و دمی برون آرد ایشان را» (میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۳، ص. ۶۶). ملک‌ثابت و رواقی در قرآن کریم ترجمه میبدی، «دمی» را به همین صورت ضبط کرده‌اند (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۰) و ضبط باقریان موحد به صورت «ذمی» است (میبدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۱۳/۱).

«دمی برون آرد» نویسی اشتباه و احتمالاً به دلیل چاپی است. در نسخه‌های ینی‌جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، ضبط «می برون آرد» آمده که ضبط سالم است.

(میبدی، بی تا ب، برگ ۳۵)

(میبدی، بی تا الف، برگ ۲۷۹)

با این حال رواقی در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی، عبارت مورد بحث را به صورت «می بیرون آرد»، با اصلاح این اشتباه آورده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۴۸/۲).

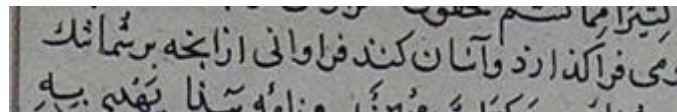
۵. تصحیح اشتباهات اصلاح نشده

در ادامه ما به بررسی و اصلاح مواردی خواهیم پرداخت که در هیچ‌یک از دو ویرایش دیگر از ترجمه قرآن کریم نوبت نخست کشف‌الاسرار جلد سوم از جمله قرآن کریم ترجمه ابوالفضل رشیدالدین میبدی و ترجمه، تفسیر عرفانی قرآن کریم و همچنین در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی تألیف رواقی، اصلاح نشده‌اند.

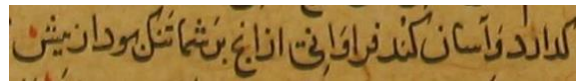
۵-۱. شک / تنگ

در ترجمه «وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ» (مائده/۱۶)، آمده است: «و می فراگذارد و آسان کند فراوانی [از آنچه بر شما شک بود از پیش]» (میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۶/۳). در دو ویرایش دیگر از ترجمه کشف‌الاسرار، «شک» به همین صورت، آمده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۰؛ میبدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۱۳/۱).

در اینجا مشخص است که واژه «شک»، در ترجمه و تفسیر آیه، کاربردی ندارد؛ بلکه بی‌گمان، درست آن، «تنگ» است. چنانکه در نسخهٔ ینی جامع و نورعثمانیه (شمارهٔ ۴۴۴) نیز به صورت «تنگ» ضبط شده است:

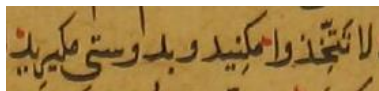
(مبیدی، بی تا الف، برگ ۲۷۹)

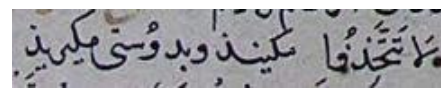
(مبیدی، بی تا ب، برگ ۳۵)

۵-۲. بدست مگیرید / بدوستی مگیرید

در ترجمه و تفسیر «لَا تَتَّخِذُوا» (مائده/۵۷) آمده است: «مکنید و بدست مگیرید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۵۷/۳). در ادامه ترجمه آیه آمده است: «ایشان را که دین شما بافسوس و بازی گرفتند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۵۷/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، به همین صورت آمده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۷؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۲۵/۱). همچنین رواقی نیز در فرهنگ‌نامهٔ بزرگ قرآنی همین ترجمه را آورده است (نک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۱۱۱/۲). «بدست گرفتن» در اینجا معنی درستی ندارد و درست آن «بدوستی» است. همچنان که در نسخهٔ ینی جامع و نورعثمانیه (شمارهٔ ۴۴۴) نیز به صورت «بدوستی» آمده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۶۵)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۲۹۳)

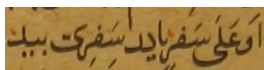
شایان ذکر است در نوبت دوم، به ترجمهٔ دقیق‌تر اشاره شده است: «رب العالمین گفت: «ایشان که دین شما را بافسوس و بازی گرفتند بدوست مگیرید و با ایشان موالات مکنید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۵۹/۳). در تفسیر بصائر یمینی نیز ترجمهٔ «لا تتخذوا» چنین است: «مگیرید به دوستی» (نیشابوری، ۱۳۹۸، ج. ۴۴۲/۱). همچنین در سایر ترجمه‌های قرآن نظیر ترجمهٔ تفسیر طبری «لا تتخذوا» را صورت «به دوستی نگیرید» ترجمه و تفسیر کرده‌اند نه «به دست نگیرید»: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ. گفت: یا شما که مؤمنانید مگیرید دوستی با دشمنان من و دشمنان شما که می‌دوستی او کنید با ایشان، و نامه نویسد، و از آمدن پیغامبر، صلی‌الله‌علیه، ایشان را آگاه کنید» (ترجمهٔ تفسیر طبری، ۱۳۵۶، ج. ۱۸۴۳/۷) (نیز نک: ترجمهٔ تفسیر طبری، ۱۳۵۶، ج. ۲۳۷/۱).

۵-۳. سفر / سفری

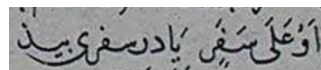
در ترجمهٔ «أَوْ عَلَى سَفَرٍ» (مائده/۶) آمده است: «یا در سفر باشید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۰/۳). و مصحح در پانویشت، اختلاف نسخهٔ ینی جامع (نسخهٔ الف و اساس تصحیح) را تنها «بید» به جای «باشید»، گزارش کرده

است. ملک ثابت و رواقی در قرآن کریم ترجمه میبیدی، همچنین باقریان موحد در ترجمه و تفسیر عرفانی قرآن کریم که هر دو ویرایشی دیگر از تصحیح حکمت هستند، «سفر» را به همین صورت آورده‌اند (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۸؛ میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۰۸/۱). همچنین رواقی در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی نیز، همین ترجمه را برای «سفر» از کشف‌الاسرار آورده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲۷/۲).

«بید» (عبید)، ویژگی گونه هروی برابر با «باشید» است که حذف آن به حفظ این گونه زبانی ارزشمند، آسیب وارد می‌کند (برای تفصیل در این باره بنگرید به: کریمی‌نیا، ۱۴۰۰، ص. ۵۵-۵۶). اما درباره ترجمه «سفر» به «سفر»، باید گفت که ضبط نسخه ینی جامع (نسخه اساس مصحح) و نسخه نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، به صورت «سفری» است:

(میبیدی، بی تا ب، برگ ۴۲)

(میبیدی، بی تا الف، برگ ۲۷۳)

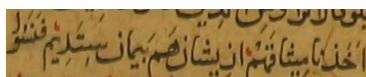
هرچند ترجمه «سفر» به «سفر» در میان قرآن‌های مترجم و تفاسیر پُرسابقه است (نک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲۷/۲)، اما ترجمه آن به «سفری»، دقیق‌تر است؛ زیرا «سفر» واژه‌ای نکره است و در میان قرآن‌های مترجم و تفاسیر، ترجمه فارسی آن به صورت نکره، معمول است.

در قرآن قدس کهن‌ترین برگردان قرآن به زبان فارسی، عبارت مورد بحث چنین ترجمه شده است: «آر بیماران بید و سفری» (رواقی، ۱۳۶۴، ص. ۵۱). در برخی دیگر از تفاسیر از جمله: تفسیر بصائر یمینی، تفسیر گازر، گزاره‌ای از بخشی از قرآن کریم - تفسیر شتقشی، و برخی از قرآن‌های مترجم، به صورت «سفری» ترجمه شده است (رک. رواقی، ۱۳۶۴، ص. ۵۱). علاوه بر این، نادیده انگاشتن ضبط نسخه اساس (نسخه ینی جامع)، خود دلیلی روشن بر اصالت ضبط «سفری» بر «سفر» است.

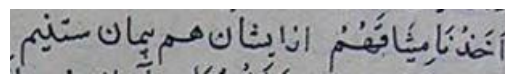
۴-۵. بستدیم / ستدیم

در ترجمه «أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ» (مائده/۱۴) آمده است: «از ایشان هم پیمان بستدیم» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۳/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه و همچنین فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی، همین ضبط براساس تصحیح حکمت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۰؛ میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۱۱/۱؛ رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۴۳/۲).

در اینجا با مقایسه تصحیح حکمت با نسخه ینی جامع و نسخه نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، متوجه می‌شویم که احتمالاً مصحح دچار بدخوانی شده است؛ زیرا ضبط این دو نسخه «ستدیم» است، نه «بستدیم»:

(میبیدی، بی تا ب، برگ ۳۱)

(میبیدی، بی تا الف، برگ ۲۷۷)

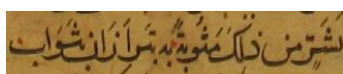
«أَخَذْنَا» (در آیه مورد بحث) در تفاسیر و قرآن‌های مترجم، به گونه‌های «بگرفتیم»، «راگرفتیم»، و «گرفتیم»، بستدیم ما و گرفتیم ما» (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۴۳/۲) برگردان شده است. در کشف‌الاسرار نیز چنانکه گزارش شد،

در دو نسخه یادشده، «ستدیم» به جای «بستدیم» آمده است. «ستدیم» از مصدر «ستدن» و پهلوی «ستتن»، به معنی «گرفتن، دریافت کردن و ...» است (رک. دهخدا، ۱۳۷۸، ذیل ستدن). در دیگر مواضع کشف الاسرار تصحیح حکمت، برخلاف ترجمه آیه مورد بحث، «پیمان ستدیم» به همین صورت آمده است نه «پیمان بستدیم» (نک. میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱/۲۱۲، ۲۴۲، ۲۵۰، ۲۵۷، ۲۷۱؛ ج. ۲/۷۴۴؛ ج. ۳/۶۱، ۱۷۷، ج. ۸/۲).
 «ستدیم»، در دیگر متون از جمله متون سده‌های پنجم و ششم (ه.ق) نیز سابقه دارد (رک: تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص. ۲۷۹؛ گردیزی، ۱۳۶۳، ص. ۳۶۹؛ مستملی بخاری، ۱۳۶۳، ج. ۲/۷۴۳؛ ابوحفص نسفی، ۱۳۶۲، ج. ۲/۸۹۵؛ ابوالفتح رازی، ۱۳۷۱، ج. ۴/۸۲؛ ج. ۱۷/۲۱۲؛ نیشابوری، ۱۳۹۸، ج. ۳/۱۴۷۹؛ حریری، ۱۳۶۵، ص. ۲۰۰) و ...

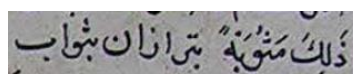
۵-۵. بهتر / بتر

در ترجمه «بَشَرٌ مِّنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةٌ» (مائده/۶۰) آمده است: «به بهتر از آن ثواب» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۱۵۸). همچنین در دو ویرایش دیگر از این ترجمه، «بهتر»، به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۸؛ میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۳۲۶). رواقی نیز «بهتر» را در ترجمه «شَرٌّ» از این ترجمه (کشف الاسرار) و تاج‌التراجم^۱ در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی آورده است (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲/۱۱۵). در سایر ترجمه‌ها، اغلب، ترجمه این واژه به صورت «بتر» آمده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲/۱۱۵).

در دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴) نیز «بتر» ضبط شده که همین ضبط ارجح است:

(میبیدی، بی تا ب، برگ ۶۵)

(میبیدی، بی تا الف، برگ ۲۹۴)

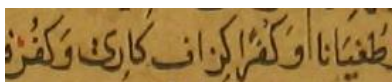
«شَرٌّ» به معنی «بدتر، بدترین و ...» است (نک: دهخدا، ۱۳۷۸). آیه مورد بحث در نوبت دوم، به درستی «بتر» ترجمه شده است: «خبر کنم شما را به بتر از آنکه شما مومنان می‌پندارید پاداش نزدیک خدا» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۱۶۵). همچنین شایان ذکر است که در ادامه آیه، «أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا» (مائده/۶۰) آمده که به درستی «اینان‌اند که بر بترینه جایگاه‌اند» ترجمه شده است (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۱۵۸).

۵-۶. گران‌کاری / گزاف‌کاری

در ترجمه «طُغْيَانًا وَ كُفْرًا» (مائده/۶۸) آمده است: «گران‌کاری و کفر» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۱۷۷). در دو ویرایش دیگر نیز ترجمه به همین صورت است (رک: قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۹؛ میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۳۲۸). رواقی نیز در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی ذیل «طُغْيَانًا»، ترجمه کشف الاسرار را به همین صورت آورده است (رک: رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲/۱۲۹).

در هر دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، ضبط «گزاف» به جای «گران» آمده که ضبط دقیق‌تر

است:

(میبیدی، بی تا ب، برگ ۷۱)

(میبیدی، بی تا الف، برگ ۲۹۷)

«طُغْيَانًا وَكَفْرًا» در دو موضع دیگر به صورت‌های «ناپاکی و کفر» (مائده/۶۴؛ میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۵۹/۳) و «ناپاکی و ناگرویدگی» (کهف/۸۰؛ میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۱۲/۵)، ترجمه شده است. ترجمه «طُغْيَانِهِمْ» نیز در آیات دیگر به صورت‌های زیر است:

«فِي طُغْيَانِهِمْ» (بقره/۱۵) «در گزاف ایشان» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۶/۱) و در تفسیر همین آیه در نوبت دوم نیز «گزاف‌کار» آمده است (رک: میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۸۲/۱). «فِي طُغْيَانِهِمْ» (انعام/۱۱۰) «در افزونی گفت و افزونی جست» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۴۳/۳). «وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ» (اعراف/۱۸۶) «و گذاریم ایشان را در گزافکاری ایشان» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۹۹/۳). «فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْصُونَ» (یونس/۱۱)، «تا در گزاف‌کاری خویش متحیر می‌باشند» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۵۷/۴). «الْجَوَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْصُونَ» (مومنون/۷۵) «و بستیهند در افسار گسستن خویش، بر ناپسند بی سامان می‌روند» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۴۵/۶). همچنین در ترجمه «فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا» (اسراء/۶۰) آمده است: «و نمی‌فزاید ترسانیدن ایشانرا مگر گزاف‌گوئی و گزاف‌کاری بزرگ» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۶۸/۵).

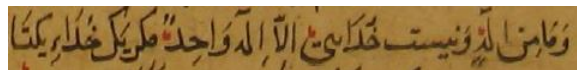
بنابراین در ترجمه آیه مورد بحث، «گزاف‌کاری» ضبط برتر و «گران‌کاری» سهو مصحح یا اشتباه چاپی است که باید اصلاح شود.

۷-۵. خدای / خدایی (و برعکس)

در ترجمه «وَمَا مِنْ إِلَهٍ» (مائده/۷۳) آمده است: «و نیست خدای» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۹۰/۳). در ادامه نیز آمده است: «إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ» مگر یک خدای یکتا» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۹۰/۳). در ویرایش ملک ثابت و رواقی، «خدای» به همین صورت ضبط شده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۰)؛ اما در ویرایش باقریان موحد، به صورت «خدایی» اصلاح شده است (رک. میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۳۰/۱).

در نسخه ینی جامع و نسخه نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، «خدایی» عیناً به همین صورت ضبط شده که نویسنش

بهتر است:

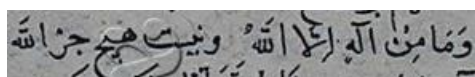

(میبیدی، بی تا ب، برگ ۷۵)

(میبیدی، بی تا الف، برگ ۲۹۹)

در موردی دیگر، در ترجمه «وَمَا مِنْ إِلَهٍ» (آل عمران/۶۲) آمده است: «و نیست هیچ خدا جز الله» (میبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۴۵/۲). «خدا» در ترجمه بالا همانند ترجمه آیه پیشین، ایراد دارد. در دو ویرایش دیگر از ترجمه کشف‌الاسرار نیز، ترجمه به همین صورت است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۵۸؛ میبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۲۰۵/۱). نویسنش «خدا» به جای «خدایی» در این ترجمه، به احتمال زیاد ناشی از دستکاری کاتبان است. در نسخه ینی جامع (نسخه اساس حکمت) واژه مورد بحث از قلم افتاده است:

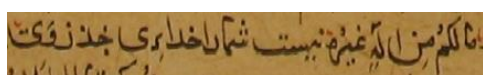

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۱۷۰)

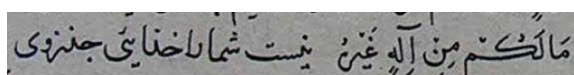
و به احتمال زیاد مصحح کاستی این دست‌نویس را با استفاده از نسخه‌های متأخر از جمله نسخه «ج» برطرف کرده که پر از دستکاری و اشتباهات در ترجمه فارسی آیات است.^۲

در مورد دیگر، در ترجمه «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» (اعراف/۵۸) آمده است: «نیست شما را خدای جز از وی» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۴۳/۳) و در دو ویرایش دیگر نیز به همین صورت آمده است (رک: قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۸؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۰۳/۱).

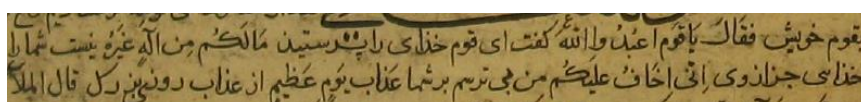
در نسخ مورد استفاده ما از جمله: ینی جامع و نورعثمانیه نسخه‌های شماره (۴۴۴ و ۴۷۴)، «خدای» عیناً به صورت «خدائی»، ضبط شده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۱۰)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۷۰)

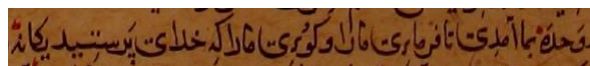
(مبیدی، بی تا پ، برگ ۸۱)

شایان ذکر است که در آیه (۶۴) همین سوره، عبارت مورد بحث به صورت «نیست شما را خدایی جز از وی» ترجمه شده است (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۴۴/۳).

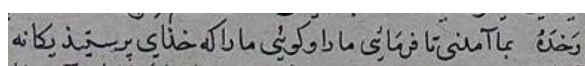
خطای موجود در ترجمه این سه مورد، هنگامی آشکار می‌شود که بدانیم «اله» در آیات کریمه یاد شده، نکره است و لازم است در فارسی به صورت نکره برگردان شود. این خطا، حاصل دستکاری‌های مکرر کاتبان نسخ خطی است؛ برای مثال، در ترجمه نوبت نخست کشف الاسرار، واژه «اله» در «لا اله الا»، ترجمه یکسانی ندارد. گاه به صورت «خدا» (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۳۱/۱؛ ج. ۴۴۱/۳؛ ج. ۳۲۷/۴؛ ج. ۹۴/۶؛ ج. ۱۵۷؛ ج. ۲۰۰/۷)، گاه به صورت «خدای» (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲/۲؛ ج. ۳۵۰/۵؛ ج. ۲۲۴/۶؛ ج. ۴۵/۱۰) و در بیشتر مواضع نیز به صورت «خدایی» آمده است (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱/۲؛ ج. ۴۴؛ ج. ۴۴۲/۳؛ ج. ۷۵۳؛ ج. ۱۱۰/۴؛ ج. ۲۳۴؛ ج. ۳۶۱؛ ج. ۱۹۵/۵؛ ج. ۲۹۵/۶؛ ج. ۴۶۵؛ ج. ۳۱۷/۷؛ ج. ۱۵۷/۸؛ ج. ۳۷۷؛ ج. ۴۴۵؛ ج. ۴۸۷؛ ج. ۴۸۸؛ ج. ۹۱/۹)؛ اما درباره «اله» در آیات مورد بحث، از جمله در ترجمه «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ» (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۹۵/۳؛ ج. ۶۶۹؛ ج. ۳۹۷/۴؛ ج. ۴۰۷؛ ج. ۴۲۱؛ ج. ۴۲۷/۶؛ ج. ۴۲۸) و «وَمَا مِنْ إِلَهٍ» (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۴۷/۸)، نویس «خدایی» بر سایر نویسش‌ها چیرگی محسوسی دارد؛ بنابراین لازم است براساس نسخ متقدم، نویسش «خدایی» را بر «خدای» در ترجمه «مَا مِنْ إِلَهٍ» و «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ» ترجیح دهیم.

به جز موارد یادشده، در موردی دیگر، «خدایی» به جای «خدای»، ضبط شده که نادرست است؛ به این صورت که در ترجمه «أَجِثْنَا لِنُعْبَدَ اللَّهَ وَحْدَهُ» (اعراف/۷۰)، آمده است: «فرمائی ما را و گوئی ما را که خدائی پرستید

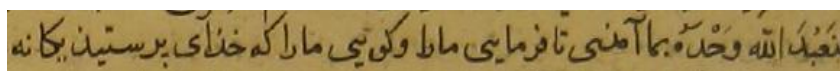
یگانه» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۶۴۵). در دو ویرایش دیگر ترجمه کشف‌الاسرار نیز به صورت «خدایی»، ضبط شده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۹؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴/۱)؛ اما در نسخ مورد استفاده ما، به ویژه نسخه ینی جامع، ضبط واژه مورد بحث به صورت «خدای» (=خدای) است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۱۱)

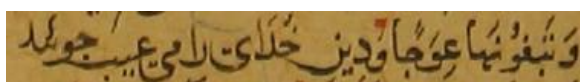
(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۷۰)

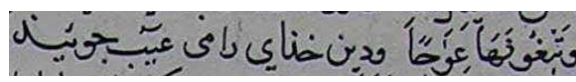
(مبیدی، بی تا پ، برگ ۸۲)

«الله» در عبری اسم خاص است و در کشف‌الاسرار معمولاً به صورت «الله» یا «خدای» و در برخی موارد به صورت «خدا» برگردان شده است؛ اما در این آیه، به صورت «خدایی» آمده که کاملاً اشتباه است؛ زیرا «خدایی» ترجمه «اله» است نه «الله». احتمالاً رسم الخط «ی» برابر با «ی» در نسخه ینی جامع (نسخه اساس مصحح)، باعث شده است که مصحح در خوانش دچار خطا شود. چنانکه در مورد زیر نیز، این بدخوانی رخ داده است:

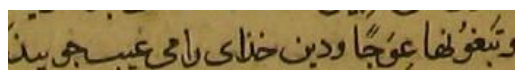
در ترجمه و تفسیر «تَبْغُوْنَهَا عَوْجًا» (اعراف/۸۵) آمده است: «و دین خدائی را بی عیب ۳ جوئید که آنرا کثری می‌نمائید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۶۶۹). در دو ویرایش دیگر نیز ضبط «خدایی» مطابق با تصحیح حکمت است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۱؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴/۱)؛ اما ضبط نسخه‌های ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴ و ۴۷۴) به صورت زیر است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۱۹)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۷۵)

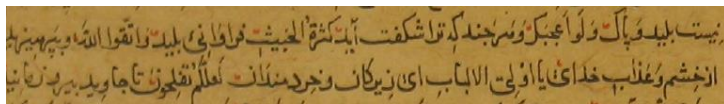

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۸۷)

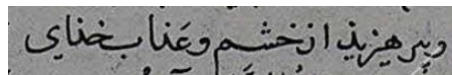
در اینجا نیز «دین خدای»، تفسیر ضمیر «ها» در «تَبْغُوْنَهَا» است که مرجع آن «سبیل الله» است و از آنجا که «الله» اسم خاص است، نباید به صورت «خدایی» ترجمه شود؛ بلکه «الله» یا «خدای» ترجمه درست‌تر آن است.

۵-۸. پرهیزید / پرهیزید

در ترجمه «فَاتَّقُوا اللَّهَ»، (مائده/۱۰۰)، آمده است: «و پرهیزید از خشم و عذاب خدای» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۲۳۸). در دو ویرایش دیگر نیز ترجمه به همین صورت ضبط شده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۴؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۳۳۶). «پرهیزید» و «پرهیزید»، هر دو مورد در ترجمه کشف‌الاسرار آمده است. در دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴) نویسنده «پرهیزید»، به صورت «پرهیزید» آمده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۹۴)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۰۶)

در نوبت دوم آیه مورد بحث آمده است: «فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» این خطاب با اصحاب محمد(ص) است. می گوید: از خشم خدا پرهیزید، و حلال بحرام مدارید تا بفلاح ابد رسید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۴۴/۳).

«پرهیزید»^۴ و «پرهیزید» هر دو در کشف الاسرار به کار رفته است؛ در اوراق برجای مانده از تفسیر خواجه عبدالله انصاری موسوم به بخشی از تفسیر کهن به پارسی نیز در دو مورد «پرهیزید» (بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۱۴، ۲۷۳) و در یک مورد «می پرهیزید» (بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۵۴)، به کار رفته است؛ اما در همه موارد کشف الاسرار، هرجا در آیه ای «فَاتَّقُوا اللَّهَ» آمده، مترجم «فَاتَّقُوا» را به صورت «پرهیزید»^۵ برگردان کرده است: «فَاتَّقُوا اللَّهَ» (آل عمران/۵۰) «و پرهیزید از انباز گفتن و فرزند گفتن خدای را» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۱۵/۲). «فَاتَّقُوا اللَّهَ» (آل عمران/۱۲۳) «پرهیزید از بد اندیشی در خدای و گله کردن از وی» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۶۳/۲). «فَاتَّقُوا اللَّهَ» (انفعال/۱) پرهیزید [از خشم و عذاب خدای]» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱/۴). (همچنین نک: مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۲۹/۷، ۱۳۵-۱۳۱؛ ج. ۶۵/۹؛ ج. ۱۲۵/۱۰). علاوه بر این، در ترجمه «فَاتَّقُوا النَّارَ» (بقره/۲۴) نیز آمده است: «پس از آتش پرهیزید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۹۶/۲).

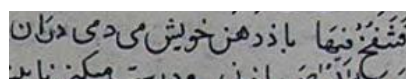
با وجود این، در ترجمه «و اتَّقُوا» ترجمه ها یکسان نیست. در برخی موارد به صورت «و پرهیزید» برگردان شده (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲/۲، ۲۹، ۱۵۷؛ ج. ۲۰۶/۳، ۵۱۹) و در برخی موارد دیگر نیز به صورت «و به پرهیزید» (نک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۳۳/۱، ۵۴۱، ۶۲۹، ۷۴۱). همچنین در یک مورد به صورت «و می پرهیزید» برگردان شده است: «وَاتَّقُوا اللَّهَ» (انفعال، ۶۹) «و می پرهیزید از خشم خدای و عذاب او» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۶/۴).

۵-۹. باز / باد

در ترجمه «فَتَنْفُخُ فِيهَا» (مائده/۱۱۰) آمده است: «باز دهن خویش می دمی در آن» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۵۹/۳). در ادامه ترجمه نیز آمده است: «تا مرغی می شود به دستوری من» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۵۹/۳). در دو ویرایش دیگر نیز به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۶؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۴۰/۱). در نسخه ینی جامع واژه «باز» به صورت: «باز» (=باد) و در نسخه شماره (۴۴۴) نورعثمانیه، «باد» عیناً آمده که ضبط دقیق تر است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۱۰۲)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۱۰)

در تفسیر گارزر، در ترجمه و تفسیر این بخش از آیه آمده است: «پس آنگه باد در او می دمیدی تا مرغ می شد بفرمان خدای تعالی. در خبرست که عیسی علیه السلام از گل مرغی که خواستی بکردی بشکل آن مرغ و باد از

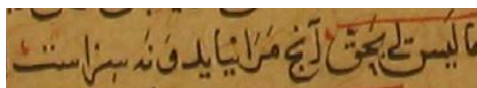
دهن خود درو دمیدی خدای تعالی آن را مرغ کردی از گوشت و خون و روح درو دمیدی تا بپیدی» (جرجانی، ۱۳۳۷، ج. ۲۷/۳). همچنین در تفسیر سورآبادی آمده است: «پف کردی در آن صورت بیودی مرغی به آفریدن من» (سورآبادی، ۱۳۸۰، ج. ۶۲۲/۱). همچنین در ترجمه قرآن (شماره ۳۶۵) آستان قدس (تحریر ۱۴۳۳ ه.ق)، در ترجمه «تَنْفُخُ»، «می دمیدی نفس خود» (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۱۹۲/۲) آمده که قابل توجه است.

«باد دهان» در موضع دیگری از کشف/السرار، نیز چنین آمده است: «می خواهند که نور خدای و چراغ او بکشند، بباد دهانهای خویش» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۱۰/۴)؛ بنابراین در ترجمه آیه مورد بحث، «باز» تحریف «باد» (=باد) است. «باز» در ترجمه معنای درستی ندارد و «باد» ضبط دقیق‌تر و بهتر است.

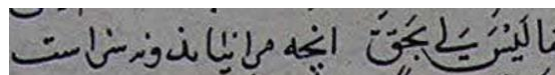
۵-۱۰. نیامد / نیاید

در ترجمه «مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ» (مائده/۱۱۶) آمده است: «آنچه مرا نیامد و نه سزاست» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۷۴/۳). در دو ویرایش دیگر نیز، ترجمه به همین صورت است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۷؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۴۱/۱). همچنین رواقی در فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی، «نیامد» را از کشف/السرار به همین صورت نقل کرده است (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲۰۱/۲). درواجکی در لطائف/التفسیر بخش یاد شده از آیه مورد بحث را چنین ترجمه و تفسیر کرده است: «سزا نیست و روا نیست مرا که بگویم در صفات تو آنچه راست نیاید مرا گفتن وی» (زاهد درواجکی، ۱۳۹۸، ج. ۸۶۹/۲).

«نیامد» در ترجمه کشف/السرار، از نظر زمانی ایراد دارد؛ ترجمه صحیح آن که باید لحاظ شود، «نیاید» است تا با «نه سزاست» هماهنگ شود. در دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، نیز «نیاید» آمده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۱۰۶)

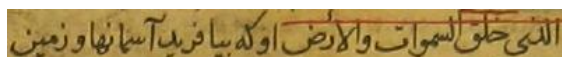
(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۱۲)

آنچه موجب بدخوانی از نسخه ینی جامع شده، کتابت «نیاید» بدون نقطه حرف «ی» است که اشتباهاً ممکن است به صورت «م» خوانده شود.

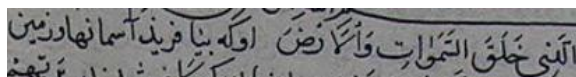
۵-۱۱. که او / او که

در ترجمه «الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (انعام/۱) آمده است: «که او بیافرید آسمان‌ها و زمین» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۸۴/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، «که او» به همین صورت ضبط شده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۸؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۴۳/۱).

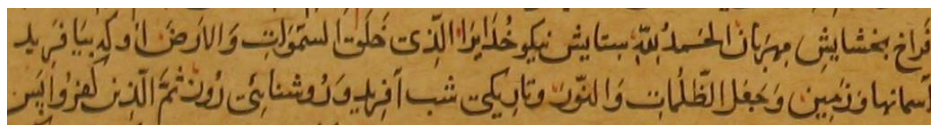
در سه نسخه مورد استفاده ما از جمله نسخه ینی جامع، ضبط «که او» به صورت «او که» آمده که ضبط دقیق‌تر است:

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۲)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۱۴)

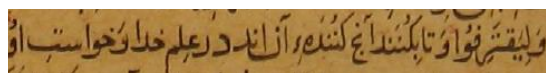
(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۰۹)

«که» در «که او» حرف ربط است؛ اما در «او که» ضمیر موصولی به معنی «کسی که» است. درباره آیه مورد بحث، «که» به معنی «کسی که» ترجمه «الذی» است. همین ساختار در آیات مشابه با آیه مورد بحث نیز در سایر مواضع کشف الاسرار آمده است: «الذی خلق السموات والارض» (یونس/۳) «او که هفت آسمان و هفت زمین آفرید از آغاز» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۴۶/۴)؛ «الذی خلق السموات والارض» (اعراف/۵۴) «او که بیافرید آسمانها و زمینها را» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۲۷/۳)؛ «الله الذی خلق السموات والارض» (ابراهیم/۲۲) «الله آن کس است که بیافرید هفت آسمان و هفت زمین» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۴۹/۵)؛ «أن الله الذی خلق السموات والارض» (اسراء/۹۹) «که آن خدای که آسمانها آفرید و زمین» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۰۵/۵)؛ «الذی خلق السموات والارض» «او که بیافرید آسمانها را و زمینها را» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۳/۷). همچنین (نک: مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۱۴/۷، ۵۲۵؛ ج. ۲۳۸/۸).

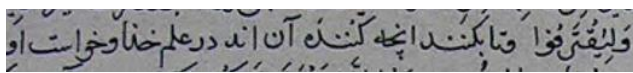
۱۲-۵. کننده آن / کننده آن‌اند

در ترجمه «وَلْيَقْرَأُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ» (انعام/۱۱۳)، آمده است: «و تا بکنند آنچه ایشان کننده آن در علم خدا و خواست او» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۵۸/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، به همین صورت آمده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۲؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۷۱/۱). روشن است که در اینجا، ترجمه ایراد دارد؛ زیرا جمله دوم «آنچه ایشان کننده آن در علم خدا و خواست او»، فعل ندارد. با توجه به نویسنش نسخه‌های ینی جامع و نورعثمانیه، می‌تواند این ایراد را برطرف کرد.

در دو نسخه ینی جامع و نورعثمانیه (شماره ۴۴۴)، عبارت مورد بحث به صورت «و تا بکنند آنچه کننده آن‌اند در علم خدا و خواست او»:

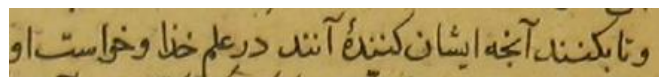

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۵۱)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۴۱)

همچنین در نسخه نورعثمانیه (شماره ۴۷۴) نیز «آنچه ایشان» مطابق با تصحیح حکمت در ترجمه آمده است؛ اما مطابق دو نسخه بالا، «آنند» به جای «آن»، ضبط شده است:

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۳۹)

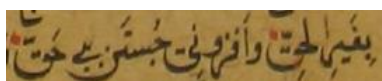
هرچند ساختار جمله در دو نسخهٔ ینی‌جامع و نورعثمانیه (شمارهٔ ۴۴۴)، بدون «ایشان» است، حذف یا وجود «ایشان» در جمله، به ساختار آن آسیب وارد نمی‌کند. آنچه مهم است، حفظ سبک نویسنده در جمله‌بندی است و از آنجا که ساختار «ایشان» + «فعل» + «شناسه»، در ترجمهٔ کشف‌الاسرار پرسابقه است، بهتر است این ساختار با حفظ «ایشان» در جمله، بر اساس سبک نویسنده حفظ شود؛ برای نمونه: «و شما را نپرسند از آنچه ایشان کرده‌اند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۷۹/۱)؛ «و الله آگاه نیست از آنچه ایشان می‌کنند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۹۸/۱)؛ «در آنچه ایشان بخلاف افتادند در آن» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۶۴/۱) و

با این توضیح، برای برطرف کردن ایراد موجود در تصحیح حکمت، نیاز است شناسهٔ «اند»، به «آن» افزوده شود: «آنچه ایشان کنندهٔ آن‌اند در علم خدا و خواست او».

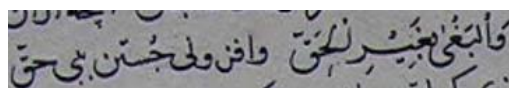
۱۳-۵. بی حق / به بی حق

در ترجمهٔ «وَالْبَغْيُ بِغَيْرِ الْحَقِّ» (اعراف/۳۳)، آمده است: «و افزونی جستن بی‌حق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۹۲/۳). همچنین مصحح در پانوش ضبط نسخهٔ «ج» را به صورت «بناحق»، گزارش کرده است (رک. مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۹۲/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه، نویسش «بی‌حق» همانند ضبط حکمت آمده است (قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۴؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۹۶/۱). همچنین رواقی در فرهنگ‌نامهٔ بزرگ قرآنی، ضبط کشف‌الاسرار را به همین صورت لحاظ کرده است (رک: رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۴۹۹/۲).

در دو نسخهٔ ینی‌جامع و نورعثمانیه (شمارهٔ ۴۴۴)، نویسش «بی‌حق» به صورت «بی‌بی حق»، آمده است:

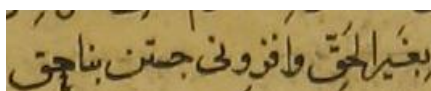

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۱۹۴)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۶۲)

در نسخهٔ نورعثمانیه (شمارهٔ ۴۷۴)، نویسش «بناحق» همانند ضبط نسخهٔ «ج» (نسخهٔ توقاپوسرای در تصحیح حکمت) آمده است:

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۷۰)

«بَغْيِ الْحَقِّ» در آیات دیگر قرآن نیز آمده که ترجمه‌های متفاوتی از آن در کشف‌الاسرار دیده می‌شود. از جمله: «نه به حق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۰۰/۱)، «بناحق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۰۸/۱، ج. ۶۰/۲؛ ۲۴۳؛ ج. ۵۰۵/۸)، «بناسزا و بی‌حق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۵۹/۲)، «بناسزا» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۴۴/۲)، «بناسزا و ناحق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۲۷۰/۴)، «بی‌بی حق» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۳۵/۳، ۷۴۹؛ ج. ۳۶/۹، ۱۵۵) و «به نشایست» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۷۴/۶). در بخشی از تفسیری کهن به پارسی نیز، تنها یک بار «بَغْيِ الْحَقِّ» آمده که آن به صورت «بناحق»، ترجمه شده است (بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۱۱۴).

در آیه (۱۵) سوره فصلت نیز همانند آیه مورد بحث، میان ضبط «بی حق» و «ناحق»، اختلاف وجود دارد؛ اما این بار، حکمت ضبط «به ناهق» را براساس دیگر نسخ خود برگزیده (نک: میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۰۵/۸) و ضبط نسخهٔ نینی جامع «به بی حق» را در پانوش (میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۵۰۵/۸) آورده است:

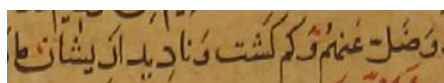
(میبدی، بی تا الف، برگ ۹۲۸)

بحث دربارهٔ ارجحیت یکی از ضبط‌های «بی حق» یا «ناحق» و ...، منوط به ارزیابی نسخ کهن کشف الاسرار، چاپ بخش‌های به‌جای‌مانده از تفسیر خواجه عبدالله انصاری (در این باره بنگرید به: کریمی‌نیا، ۱۴۰۰، ص. ۵-۶۲)، بررسی کامل چگونگی ویرایش میبدی بر ترجمه و تفسیر خواجه عبدالله انصاری و دستکاری کاتبان و ... است؛ زیرا این دو نویسش، معنی یکسانی دارند و تنها اختلاف سبک‌شناسی آن‌ها مورد بحث است. اما آنچه در همهٔ این ترجمه‌ها یکسان است و در ترجمهٔ آیهٔ مورد بحث رعایت نشده، وجود حرف اضافهٔ «به» است. «بغیر» متشکل از حرف اضافهٔ «ب» و «غیر» است. اگر «غیر» را به معنی «بی» یا «نا» بگیریم، لازم است «به» حرف اضافه نیز پیش از آن بیاید؛ بنابراین در ترجمهٔ «بغیر حق» لازم است بگوییم: «بی حق» یا «بناحق» و ...

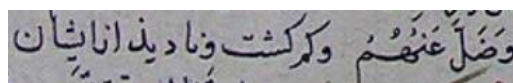
۵-۱۴. ناپدید / نادید

در ترجمهٔ «وَضَلَّ عَنْهُمْ» (اعراف/۵۳) آمده است: «و گم گشت و ناپدید از ایشان» (میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۱۳/۳). در دو ویرایش دیگر نیز ضبط واژهٔ مورد بحث به همین صورت است (رک: قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۵۷؛ میبدی، ۱۳۸۷، ج. ۳۹۹/۱). رواقی در فرهنگ‌نامهٔ بزرگ قرآنی نیز «گم گشت و ناپدید» را برای واژهٔ «ضَلَّ» از همین ترجمه آورده است (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۵۳۷/۲).

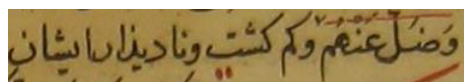
در سه نسخهٔ مورد بررسی ما، نویسش «ناپدید»، به‌صورت «نادید»، آمده است:

(میبدی، بی تا ب، برگ ۲۰۱)

(میبدی، بی تا الف، برگ ۳۶۵)

(میبدی، بی تا ب، برگ ۷۵)

نویسش «نادید» در ترجمهٔ آیهٔ «وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ» (انفطار/۱۶)، به‌صورت: «و ایشان هرگز از آن نار و از آن آتش نادید نیند» (میبدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۰۴/۱۰) نیز سابقه دارد. در آیهٔ مورد بحث «نادیدگشتن» به‌معنی «ناپدیدشدن، پنهان‌شدن» (دهخدا، ۱۳۷۸) است که در سرودهٔ زیر از رودکی آمده است:

نیم‌روزان بر سر ما برگذشت چون به خاور شد ز ما نادید گشت

(رواقی، ۱۳۹۹، ص. ۷۹)

همچنین در بیت زیر از فرخی سیستانی:

روز چون قارون همی نادید گشت اندر زمین شب چو اسکندر همی لشکر کشید اندر زمان

(فرخی سیستانی، ۱۳۱۱، ص. ۳۳۵)

در مجموعه رسائل خواجه عبدالله انصاری نیز «نادید» به صورت زیر آمده است:

«و ترا او دید که نادیده پسندید، پس از آن ترا ندید که به خویشتن دید. دیداری که چشم و دل درو

نادید» (انصاری، ۱۳۶۲، ص. ۴۷)؛ «شیخ حمویه به پارس بوده، وقتی سخن می گفت در میان یاران، نادید

شد» (انصاری، ۱۳۶۲، ص. ۱۲۴).

نویسش «نادید» به دلیل دیرنگی و اصالت، همچنین کاربرد آن در گونه فرارودی و آثار خواجه عبدالله

انصاری (نویسنده اصلی ترجمه قرآن کریم نوبت اول کشف/السرار به پارسی)، از نظر ما ضبط برتر است که با

توجه به دست‌نویس‌های متقدم باید حفظ شود.

۱۵-۵. بیرون آریم با آن / بیرون آریم بآن

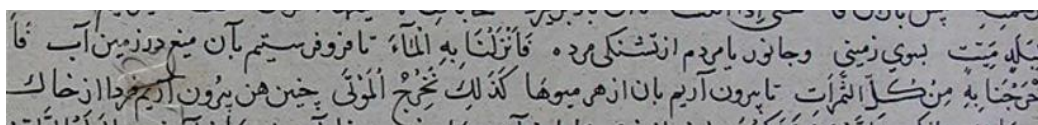
در ترجمه «فَأُخْرِجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ» (اعراف/۵۷)، آمده است: «تا بیرون آریم با آن از هر میوه‌ها» (مبیدی،

۱۳۷۱، ج. ۶۲۷/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸،

ص. ۱۵۷؛ مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۰۱/۱). همچنین پیش از عبارت مورد بحث، در ترجمه «فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ»، آمده

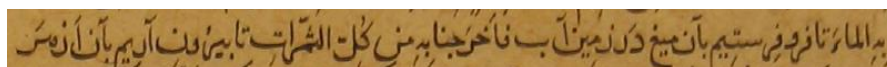
است: «تا فرو فرستیم بآن میغ در زمین آب» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۲۷/۳).

در نسخه ینی جامع، عبارت «بآن» برای ترجمه «به»، در هر دو مورد آمده است:

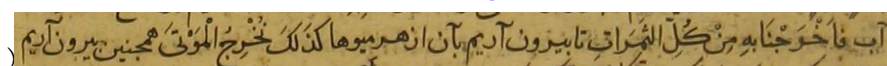

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۶۸)

در دو نسخه دیگر مورد بررسی ما نیز به همین صورت است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۰۶)

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۷۸)

روشن است که در هر دو مورد، «به آن» در ترجمه «به» آمده است. در مواضع دیگر، در ترجمه «فَأُخْرِجْنَا بِهِ»،

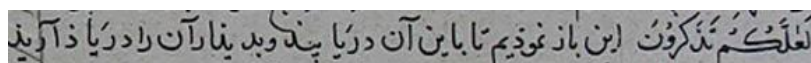
آمده است: «و أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأُخْرِجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى» می‌گوید - بیرون آوردیم بیابان همتاها از

نبات زمین پرکنده رنگارنگ و بویابوی» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۰۳/۱) «فَأُخْرِجْنَا بِهِ» تا بیرون آوردیم بآن «نبات کلّ

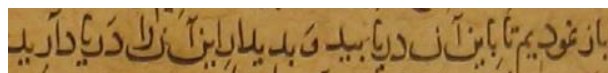
شَیْءٍ رست‌ها از خاک از هر چیز» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۴۲۷/۳) «فَأُخْرِجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا» تا بیرون آوردیم بآن آب

همتاها، «مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى» از رست‌ها از زمین پراکنده [رنگارنگ و بویا بوی]» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۱۷/۶).

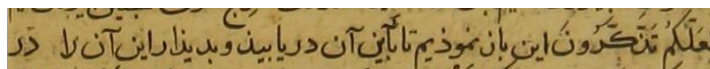
در ادامه آیه مورد بحث نیز «باین» که نویسنش دست‌نویس اساس و دیگر دست‌نویس‌هاست، در تصحیح حکمت به صورت «با این» آمده است. به این صورت که در ترجمه و تفسیر «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (اعراف/۵۷) آمده است: «این باز نمودیم تا با این آن دریابید و بدیدار این آن را در یاد آرید»؛ اما در نسخ مورد استفاده ما «با این» به صورت «باین»، آمده است که نویسنش بهتر است:

(میبی، بی تا الف، برگ ۳۶۸)

(میبی، بی تا ب، برگ ۲۰۶)

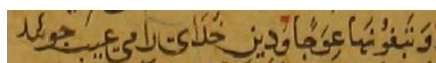

(میبی، بی تا پ، برگ ۷۸)

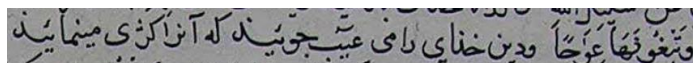
یکی از دلایل اصلی بروز چنین خطایی در تصحیح، نویسنش «باین» و «بان»، به همین صورت است که باعث می‌شود خواننده دچار خطای بدخوانی شود.

۱۶-۵. بی عیب / می عیب

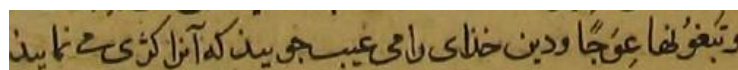
در ترجمه «وَتَبَغُّوهَا عَوْجًا» (اعراف/۸۶) آمده است: «و دین خدائی را بی عیب^۶ جوئید که آنرا کثری می‌نمائید» (میبی، ۱۳۷۱، ج. ۶۶۹/۳). در دو ویرایش دیگر نیز نویسنش «بی عیب» آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۱؛ میبی، ۱۳۸۷، ج. ۴۰۸/۱)؛ اما در دست‌نویس‌های ینی جامع و نورعثمانیه (شماره‌های ۴۴۴ و ۴۷۴)، نویسنش «می عیب جوئید»، آمده است:

(میبی، بی تا ب، برگ ۲۱۹)

(میبی، بی تا الف، برگ ۳۷۵)

(میبی، بی تا پ، برگ ۸۷)

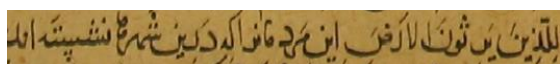
در نوبت دوم کشف الاسرار، در توضیح این آیه آمده است: «این سیل ایدر دین است می‌گوید: دین خدایی را می عیب جوئید که آن را کثری می‌نمائید» (میبی، ۱۳۷۱، ج. ۶۹۹/۳). همچنین در موضعی دیگر نیز «تَبَغُّوهَا عَوْجًا» (آل عمران/۹۹)، به صورت «عیب و کثری می‌جوئید راهی را که خدای راست نهاد؟» (میبی، ۱۳۷۱، ج. ۲۱۰/۲) آمده است.

بنابراین، «می» قطعاً ضبط بهتر است و «بی» هیچ وجهی در آیه مورد بحث ندارد. در گونه هروی، «می» پیشوند فعلی، گاهی با فاصله از فعل می‌آید. به این صورت که گاهی «می» بر سر افعال می‌آید. مانند: «می‌بازشود»

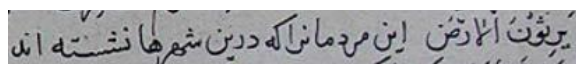
به جای «بازمی‌شود» و گاهی در افعال مرکب نیز «می» بر سر اسم می‌آید؛ مانند: «می‌گنج نهد» به جای «گنج می‌نهد» (در این باره بنگرید به: بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۱۲)؛ بنابراین در اینجا نیز «می» عیب جوید، برابر است با «عیب می‌جوید» و «بی‌عیب» که در کشف‌الاسرار تصحیح حکمت و دو ویرایش دیگر از این ترجمه آمده، کاملاً اشتباه است.

۱۷-۵. شهر / شهرها

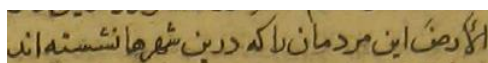
در ترجمه و تفسیر «لِلَّذِينَ يَرْتُونَ الْأَرْضَ» (اعراف/۱۰۰)، آمده است: «این مردمان را که در شهر نشسته‌اند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۸۳/۳). در دو ویرایش دیگر ترجمه کشف‌الاسرار نیز، «شهر» به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۳؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۱۰/۱).
در سه دست‌نویس مورد استفاده ما، از جمله ینی جامع و نورعثمانیه (شماره‌های ۴۴۴ و ۴۷۴)، نویسنده «شهرها»، به جای «شهر» آمده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۲۳)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۷۷)

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۹۱)

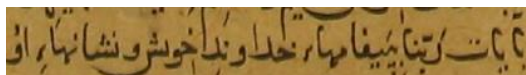
در عبارت مورد بحث از آیه ۱۰۰ سورة اعراف، «شهرها» که ضبط همه نسخ بررسی شده ما است، به اشتباه، «شهر» ضبط شده است. «این مردمان که در این شهرها نشسته‌اند»، ترجمه «لِلَّذِينَ يَرْتُونَ الْأَرْضَ» نیست؛ بلکه توضیح و تفسیر آن است. در آیه‌های ۹۷ و ۹۸، پیش از آیه مورد بحث آمده است:
«أَفَأَمِّنَ» ایمن نشستند «أَهْلُ الْقُرَى» این مردمان که در شهرها اند «أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا» که بایشان آید زور گرفتن ما «بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ» (۹۷) و ایشان در خواب. «أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى» یا ایمن نشستند این مردمان که درین شهرها اند «أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى» تا آنکه بایشان آید زور گرفتن ما چاشتگاه «وَهُمْ يَلْعَبُونَ» (۹۸) و ایشان در بازی خویش» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۶۸۳/۳).
در ادامه آیات نیز آمده است:

«أَفَأَمِنُوا» ایمن اند ایشان «مَكَرَ اللَّهُ» از ساز نهانی الله که کاری سازد پنهان از ایشان «فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ» ایمن نه نشیند از ساز نهانی الله «إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ» (۹۹) مگر گروه زیان‌کاران. «أَوْ لَمْ يَهْدِ» پیدا نکرد و باز ننمود «لِلَّذِينَ يَرْتُونَ الْأَرْضَ» این مردمان را که در شهر نشسته‌اند «مَنْ بَعْدَ أَهْلِهَا» پس هلاک کردن پیشینیان جهانیان را «أَنْ لَوْ نَشَاءُ» که ما اگر خواهیم «أَصْبَنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ» ایشان را بگیریم بگناهان ایشان «وَوَطَّعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ» و مهر نهیم بر دل‌های ایشان «فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ» (۱۰۰) تا حق و پند نشنوند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ص. ۶۸۳-۶۸۴).

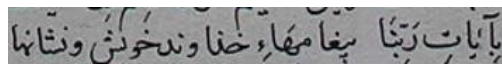
با وجود این رواقی در فرهنگنامه بزرگ قرآنی، ترجمه «این مردمان که در شهر نشسته‌اند» را از کشف‌الاسرار برای بخش مذکور از آیه مورد بحث آورده است (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۵۹۷/۲)؛ درحالی‌که نیازی نیست؛ زیرا همان‌طور که گفتیم، این بخش تفسیر آیه است، نه ترجمه آن.

۱۸-۵. پیغام‌ها / پیغامها

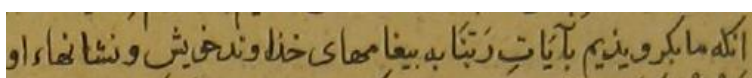
در ترجمه «إِلَّا أَنْ أَمَّنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا» (اعراف/۱۲۶)، آمده است: مگر آنکه ما بگرویدیم پیغامهای خداوند خویش و نشانه‌های او» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۶۹۷). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، نویسنده «پیغام‌های»، به‌همین صورت است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۵؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۴۱۳).
در نسخه‌ی نینی جامع و دو نسخه‌ی نورعثمانیه (شماره‌های ۴۴۴ و ۴۷۴)، عبارت «پیغام‌های» به‌صورت «پیغامهای»، ضبط شده است:

(مبیدی، بی‌تا ب، برگ ۲۲۷)

(مبیدی، بی‌تا الف، برگ ۳۷۹)

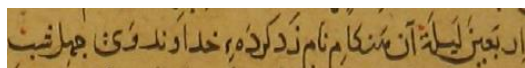

(مبیدی، بی‌تا پ، برگ ۹۴)

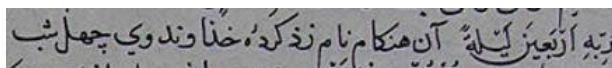
پرواضح است که در جمله «مگر آنکه ما بگرویدیم پیغامهای خداوند خویش و نشانه‌های او» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۶۹۷)، فعل «بگرویدیم» به حرف اضافه‌ی اختصاصی «به» یا «با» نیاز دارد. در آیه‌ی مورد بحث نیز «بِآیات» دارای حرف اضافه‌ی «ب» است که از ترجمه افتاده است. پس «بگرویدیم پیغامهای خداوند خویش و نشانه‌های او» ترجمه‌ی بهتر و دقیق‌تر است.

۱۹-۵. خداوندی / خداوند وی

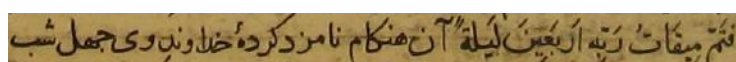
در ترجمه «وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً» (اعراف/۱۴۲) آمده است: «و وعده دادیم موسی را سی شب و آن وعده سپری کردیم بده شب دیگر تا سپری شد آن هنگام نامزد کرده خداوندی چهل شب» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳/۷۱۹).
نویسنده «خداوندی» در دو ویرایش دیگر نیز به همین صورت است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۷؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۱/۴۱۷)؛ اما در سه نسخه‌ی مورد بررسی ما، این نویسنده به‌صورت «خداوند وی»، آمده که درست‌تر است:

(مبیدی، بی‌تا ب، برگ ۲۳۵)

(مبیدی، بی‌تا الف، برگ ۳۸۳)

(مبیدی، بی‌تا پ، برگ ۹۹)

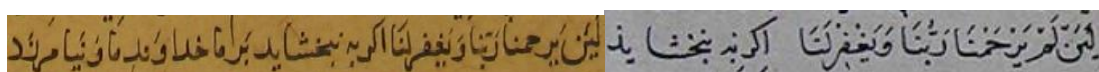
«هنگام نامزد کرده» ترجمه «مِیقَات» است. در ترجمه‌های کهن دیگر قرآن کریم، به‌صورت «وعده، وعده‌گاه، هنگام کرده» (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۲/۶۳۷) و ... آمده است؛ اما نویسنده «خداوندی» برای ترجمه «رَبُّهُ» اشتباهی

آشکار است. زیرا «ه» ضمیر متصل به معنی «وی» یا «او» است؛ چنانکه در آیه بعد آمده است: «وَكَلَّمَ رَبُّهُ» (اعراف/۱۴۳) «و سخن گفت خدای او با او [بی‌ترجمان]» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۱۹/۳).

۲۰-۵. نبخشاید / به نبخشاید

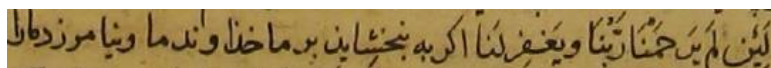
در ترجمه «لَنْ يَرْحَمَنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرَ لَنَا» (اعراف/۱۴۹)، آمده است: «اگر نبخشاید بر ما خداوند ما و نیامرزد ما را» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۳۶/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، نویسنده «نبخشاید»، به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۶۸؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۲۱/۱).

در سه نسخه مورد استفاده ما نویسنده «به نبخشاید» به جای «نبخشاید» آمده که ضبط درست‌تر است:

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۸۵)

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۴۰)

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۰۳)

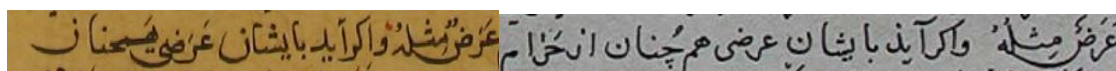
در موضعی دیگر در ترجمه «قَالُوا لَنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا»، آمده است: «گفتند اگر خداوند ما بر شما نبخشاید و ما را نیامرزد ناچاره از زیان‌کارانیم» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۱۸۹/۱). در بیشتر ترجمه و تفسیرها نیز، «لَمْ يَرْحَمْنَا»، به صورت «نه بخشاید بر ما»، ترجمه شده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۶۵۱/۲)؛ اما در گزاره‌ای از بخشی از قرآن کریم تفسیر شتقشی، «اگر بنه و بخشاید بر ما آفریدگار ما او بنیامرزد ما را، حقاً کما باشیم از زیان‌کاران» (گزارشی از بخشی از قرآن کریم، تفسیر شتقشی، ۱۳۵۵، ص. ۱۹۶)، ترجمه شده که با ترجمه کشف‌الاسرار از هم‌سو است. در موضعی دیگر از کشف‌الاسرار نیز در ترجمه «وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا» (اعراف/۲۳)، آمده است: «اگر نیامرزی ما را و بنه بخشایی بر ما» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳، ص. ۵۷۵).

آوردن «باء» تأکید بر سر افعالی که با «نون نفی» آغاز می‌شوند، با نگارش‌های «بنه + فعل»، «به نَ + فعل»، «به نه + فعل» و ... در ترجمه نوبت اول کشف‌الاسرار پرسابقه است (در این باره بنگرید به: بخشی از تفسیری کن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۱۲). به عنوان مثال در ترجمه آیه «وَلَا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي» (هود/۴۷) آمده است: «اگر بنه آمرزی مرا و بنه بخشایی بر من» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۳۸۵/۴)؛ بنابراین، ترجمه آیه مورد بحث نیز با توجه به این ویژگی سبکی و با توجه به نویسنده دست‌نویس‌های کهن، بهتر است به صورت «بنه بخشاید بر ما»، تصحیح شود.

۲۱-۵. عَرَضَ / عَرَضَی

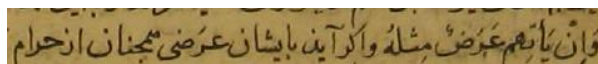
در ترجمه «وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ» (اعراف/۱۶۹)، آمده است «و اگر آید بایشان عرض همچنان از حرام» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۶۹/۳). در دو ویرایش دیگر نیز نویسنده «عرض»، به همین صورت است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۲؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۲۷/۱). رواقی نیز همین نویسنده را برای معنی واژه «عَرَضٌ»، آورده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۶۹۱/۲).

در نسخ مورد استفاده ما از جمله نسخه ینی جامع، «عرضی» به جای «عرض» ضبط شده که نویسنش درست‌تر است:

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۹۱)

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۵۱)

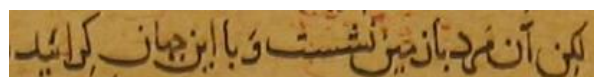
(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۱۱)

«عَرَضٌ» در آیه مورد بحث، واژه‌ای نکره است؛ به همین دلیل در بیشتر تفاسیر و قرآن‌های مترجم به صورت «منفعتی، متاعی، کالایی، حرامی، چیزی و ...» ترجمه شده است (رک. رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۶۹۱/۲). در تفسیر‌گازر نیز به صورت «عرضی» آمده است (جرجانی، ۱۳۳۷، ج. ۲۷۹/۳)؛ بنابراین در ترجمه کشف الاسرار نیز لازم است به همین صورت که در دست‌نویس‌های متقدم آمده است، ترجمه شود.

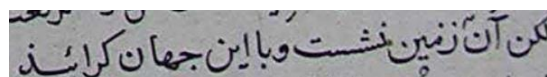
۲۲-۵. بنشست / نشست

در ترجمه «وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ» (اعراف/۱۷۶)، آمده است «لكن آن مرد با زمین بنشست و با این جهان گرائید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۸۱/۳). در دو ویرایش دیگر نیز نویسنش «بنشست» به همین صورت آمده است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۳؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۲۹/۱). همچنین رواقی معنی واژه «أَخْلَدَ» را به صورت «بنشست و گرائید»، آورده است (رواقی، ۱۳۹۵، ج. ۷۰۲/۲).

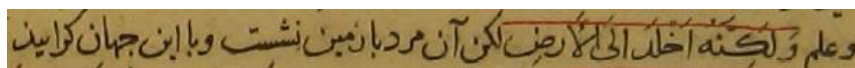
در نسخ مورد استفاده ما «بنشست» به صورت «نشست»، آمده است:

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۵۵)

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۹۴)

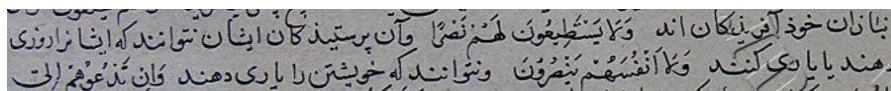
(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۱۴)

در نوبت دوم ترجمه این آیه چنین است: «لكن آن مرد با زمین نشست، و با دنیا گرائید» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۷۹۱/۳). همچنین در بخشی از تفسیری کهن به پارسی ترجمه آیه مورد بحث چنین است: «لكن آن مرد با زمین نشست و [به] این جهان گرائید» (بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۲). بنابراین با توجه به نسخ متقدم و تفسیر خواجه عبدالله انصاری، همچنین با لحاظ کردن ترجمه همین آیه در نوبت دوم، بهتر است نویسنش «بنشست» در «با زمین بنشست»، به صورت «با زمین نشست»، در ترجمه نوبت نخست اصلاح شود.

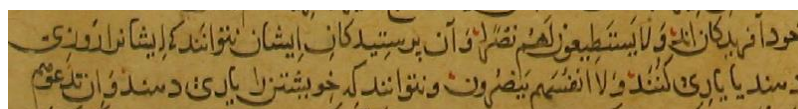
۲۳-۵. روزی دهند و / روزی دهند یا

در ترجمه و تفسیر «وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا» (اعراف/۱۹۲) آمده است: «و آن پرستیدگان ایشان نتوانند که ایشانرا [روزی دهند و] یاری کنند» (مبیدی، ۱۳۷۱، ج. ۸۱۲/۳). در دو ویرایش دیگر از این ترجمه نیز، ترجمه آیه به همین صورت است (رک. قرآن کریم، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۵؛ مبیدی، ۱۳۸۷، ج. ۴۳۴/۱).

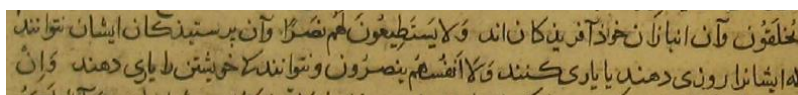
در نسخ مورد استفاده ما «روزی دهند یا یاری کنند»، به جای «روزی دهند و یاری کنند»، آمده است:

(مبیدی، بی تا الف، برگ ۳۹۸)

(مبیدی، بی تا ب، برگ ۲۶۵)

(مبیدی، بی تا پ، برگ ۱۲۱)

در اوراق برجای مانده از تفسیر خواجه عبدالله انصاری موسوم به بخشی/از تفسیری کهن به پارسی، ترجمه عبارت مورد بحث چنین است: «و آن پرستیدگان ایشان نتوانند که ایشان را روزی دهند یا یاری کنند» (بخشی از تفسیری کهن به پارسی، ۱۳۷۵، ص. ۸)؛ بنابراین با توجه به نسخ یادشده و تفسیر خواجه عبدالله انصاری، بهتر است «یا» به جای «و» در ترجمه لحاظ شود.

۶. نتیجه گیری

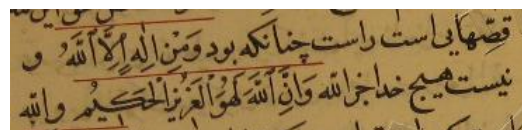
کشف الاسرار و عُدةالابرار یکی از متون قابل توجه در میان ترجمه و تفسیرهای قرآن به زبان پارسی است که نوبت نخست آن، به عنوان ویرایشی از ترجمه و تفسیر کهن منسوب به خواجه عبدالله انصاری، گنجینه‌ای ارزشمند از واژگان کهن با ویژگی‌های گونه زبانی هروی محسوب می‌شود. با وجود تلاش‌های علی اصغر حکمت در تصحیح این اثر، به دلیل محدودیت‌های دوران تصحیح و عدم دسترسی یا توجه کافی به تمامی نسخ کهن، بازبینی مجدد این اثر با تکیه بر نسخه‌های معتبر و کهن، از جمله نسخه ینی جامع (نسخه اساس) و نسخه‌های کتابخانه نورعثمانیه (نسخه‌های شماره ۴۴۴ و ۴۷۴) و دیگر نسخ، برای رفع کاستی‌ها و حفظ اصالت متن ضرورتی انکارناپذیر است.

در پژوهش حاضر، با بررسی مجدد جلد سوم و مقابله آن با دست‌نویس‌های یادشده، بیست و هفت مورد از خطاهای راه یافته به متن چاپی شناسایی و اصلاح شد؛ برای نمونه، می‌توان به اصلاح واژه «شک» به «تنگ»، تغییر عبارت «بدست مگیرید» به صورت صحیح «بدوستی مگیرید»، جایگزینی ضبط دقیق‌تر «سفری» به جای «سفر» و «به نبخشاید» به جای «نبخشاید» و ... اشاره کرد که عدم اصلاح آنها منجر به ابهام معنایی یا تغییر ساختار دستوری متن یا موجب تصرف در مختصات زبانی گونه هروی ترجمه قرآن در نوبت نخست شده بود.

ویژگی مشترک تمامی خطاهای مورد بررسی در این جستار، ضعف مصحح در عدم توجه به ضبط نسخه اساس خود یا بروز اشتباهات چاپی و سهوی بوده است که متأسفانه در برخی موارد به سایر کتاب‌ها و منابع پژوهشی نیز سرایت کرده‌اند و اصلاح آنها بر پایه دست‌نویس‌های متقدم، گامی ضروری در جهت ارائه متنی پیراسته از این میراث ادبی و عرفانی است.

پی‌نوشت‌ها

۱. ترجمه آیه در این ترجمه چنین است: «بگو یا محمد! ای خبر دهم شما را به بهتر از آنکه یاد کردید ثوابی نزد خدای تعالی، آن کس که لعنت کرده است وی را خدای تعالی و خشم گرفته است بر وی، و کرده است از ایشان کپیگان و خوکان و بندگان شیطان، ایشان بد جای‌تراند و گم شده‌تراند از میان راه، یعنی از راستی راه» (اسفراینی، ۱۳۷۵، ج. ۲، ۶۰۰).
۲. در نسخه خطی شماره (۳۶۳۹) کتابخانه عمومی کاستامونو ترکیه، ضبط «نیست هیچ خدا جز الله»، آمده است:

(میبی، بی‌تا، برگ ۲۹۳)

۳. ضبط صحیح «می‌عیب» است که در ادامه درباره آن صحبت خواهد شد.
۴. به عنوان مثال (نک: میبی، ۱۳۷۱، ج. ۱، ۹۹؛ ج. ۲، ۷۷، ۴۸۵، ۴۶۲؛ ج. ۳، ۱۱۰، ۱۱۷، ۲۲۰، ۵۲۰).
۵. منظور این است که مترجم «پرهیزید» به کار نبرده بلکه «پرهیزید» به کار برده است. در آیه ۷۸ سوره هود، «فَاتَّقُوا اللَّهَ»، به صورت «بترسید از خدای» (میبی، ۱۳۷۱، ج. ۴، ۴۲۰) برگردان شده است.
۶. ضبط «بی» در چاپ بدون نقطه است:

ودین خدائی را بی عیب جوئید که آنرا کز می‌نماید

منابع

- قرآن کریم.
- قرآن کریم (۱۳۸۸). (ابوالفضل رشیدالدین میبی، مترجم؛ مهدی ملک‌ثابت و علی رواقی، مصححان). میراث مکتوب.
- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی (۱۳۷۱). *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن* (به‌کوشش محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، ج. ۴ و ۷). آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ابوحفص نسفی، عمر بن محمد (۱۳۶۲). *تفسیر نسفی* (عزیزالله جوینی، مصحح، ج. ۲). بنیاد فرهنگ ایران.
- اسفراینی، ابوالمظفر شاهفور بن طاهر بن محمد (۱۳۷۵). *تاج التراجم فی تفسیر القرآن لأعاجم* (نجیب مایل هروی و علی اکبر الهی خراسانی، مصححان، ج. ۲). علمی و فرهنگی.
- الهام‌بخش، سید محمود (۱۳۷۸). *بازنگری تصحیح متن نوبت اول از تفسیر کشف الاسرار*، چاپ‌شده در یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبی (یدالله جلالی پندری، مصحح). انتشارات یزد.

انصاری، عبد الله بن محمد (۱۳۶۲). *طبقات الصوفیه تفرات خواجه عبدالله هروی* (محمد سرور مولایی، مصحح). توس.

بخشی از تفسیری کهن به پارسی، از مؤلفی ناشناخته حدود قرن چهارم هجری (۱۳۷۵). (سید مرتضی آیه‌الله‌زاده شیرازی، مصحح؛ علی رواقی، مقدمه‌نویس و فهرست‌نویس برابره‌ای قرآنی فارسی). مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

تاریخ سیستان (۱۳۶۶). (ملک‌الشعراى بهار، مصحح، چاپ دوم). مؤسسه خاور.

ترجمه تفسیر طبری (۱۳۵۶). (به اهتمام حبیب یغمایی، ج. ۱ و ۷، چاپ دوم). توس.

جرجانی، حسین بن حسن (۱۳۳۷). *تفسیر گازر: جلاء الازهان و جلاء الاحزان* (میرجلال‌الدین حسینی ارموی، مصحح، ج. ۳). بی‌نا.

جوینی، عزیزالله (۱۳۷۸). *نسخه‌شناسی و لزوم تصحیح دوباره تفسیر کشف‌الاسرار*، چاپ‌شده در *یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی* (یدالله جلالی پندری، مصحح، ج. ۱). انتشارات یزد.

حریری، قاسم بن علی (۱۳۶۵). *مقامات حریری، ترجمه فارسی* (علی رواقی، مصحح). مؤسسه فرهنگی شهید محمد رواقی.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۸). *لغت‌نامه*. دانشگاه تهران.

رواقی، علی (۱۳۶۴). *قرآن قدس (کهن‌ترین برگردان قرآن به پارسی؟)*. مؤسسه فرهنگی شهید محمد رواقی.

رواقی، علی (۱۳۹۹). *سروده‌های رودکی*. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

رواقی، علی (۱۳۹۵). *فرهنگ‌نامه بزرگ قرآنی* (ج. ۱ و ۲). دانشگاه شهید بهشتی.

زاهد درواجکی، احمد بن حسن (۱۳۹۸). *لطائف‌التفسیر (تفسیر درواجکی)* (سعیده کمائی فرد، مصحح و محقق). مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

زرین‌چیان، غلامرضا (۱۳۷۸). *لزوم تصحیح مجدد کشف‌الاسرار و عُدَّة‌الابرار*، چاپ‌شده در *یادنامه ابوالفضل رشیدالدین میبیدی* (یدالله جلالی پندری، مصحح). انتشارات یزد.

سلیمانی، قهرمان (۱۳۹۰). *نسخه‌ای نویافته از کشف‌الاسرار و عُدَّة‌الابرار*. مجله دانش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان)، (۱۰۵)، ۱۱-۱۸. <https://pakdanesh.com>

سورآبادی، عتیق بن محمد (۱۳۸۰). *تفسیر سورآبادی/ابوبکر عتیق نیشابوری* (علی‌اکبر سعیدی سیرجانی، مصحح). فرهنگ نشر نو.

عمادی حائری، سیدمحمد (۱۴۰۰). *از اضطراب متن تا تحوّل «بذ»: بررسی و تحلیل دو نمونه از تصرفات میبیدی و کاتبان کشف‌الاسرار در تفسیر خواجه عبدالله انصاری*. نامه فرهنگستان، ۲۲ (۲)، ۳۷-۵۴.

<https://civilica.com/doc/2257669>

فرخی سیستانی، علی بن جولوغ (۱۳۱۱). *دیوان حکیم فرخی سیستانی* (علی عبدالرسولی، مصحح). مطبعة مجلس.

کریمی‌نیا، مرتضی (۱۴۰۰). *نسخه‌هایی تازه‌یاب از تفسیر قرآن خواجه عبدالله انصاری در ترکیه و نجف*. آینه پژوهش، ۱۸۱ (۳۲)، ۵-۶۲. https://jap.isca.ac.ir/article_70297.html

- گردیزی، عبدالحی بن ضحاک (۱۳۶۳). تاریخ گردیزی (عبدالحی حبیبی، مصحح). دنیای کتاب.
- مستملی بخاری، اسماعیل بن محمد (۱۳۶۳). شرح‌التعرف لمذهب التصوف (محمد روشن، مصحح، ج. ۲). اساطیر.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (۱۳۷۱). کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار (به سعی و اهتمام علی‌اصغر حکمت، ۱۰ ج، چاپ ششم). امیرکبیر.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (۱۳۸۷). ترجمه و تفسیر عرفانی قرآن کریم (به کوشش سیدرضا باقریان موحد، ج. ۱). ارمغان طوبی.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (بی تا الف). کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار. نسخه خطی کتابخانه ینی جامع، شماره ۴۳.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (بی تا ب). کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار. نسخه خطی کتابخانه نورعثمانیه، شماره ۴۴۴.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (بی تا پ). کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار. نسخه خطی کتابخانه نورعثمانیه، شماره ۴۷۴.
- میبدی، ابوالفضل رشیدالدین (بی تا ت). کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار. نسخه خطی کتابخانه کاستامانلو ترکیه، شماره ۳۶۳۹.
- نیشابوری، محمد بن محمود (۱۳۹۸). تفسیر بصائر یمینی (علی رواقی، مصحح، ج. ۱ و ۳). میراث مکتوب.
- یاحقی، محمدجعفر (مصحح) (۱۳۵۵). گزارشی از بخشی از قرآن کریم، تفسیر شتقشی. بنیاد فرهنگ ایران.

References

Holy Qur'ān.

- Holy Qur'ān.* (2009). (A. R. D. Meybodi, Trans.; M. Malek-Sabet & A. Ravaghi, Eds.). Miras-e Maktoob. [In Persian]
- Abolfotuh Razi, H. b. A. (1992). *Rawḍ al-Jinān wa Rawḥ al-Janān fī Tafsīr al-Qur'ān* (M. J. Yahaqqi & M. M. Naseh, Eds.; Vols. 4 & 17). Astan-e Qods-e Razavi Foundation for Islamic Research. [In Persian]
- Abu Hafs Nasafi, O. b. M. (1983). *Tafsīr-e Nasafī. Ed. Azizollah Joveini* (Vol. 2). Bonyad-e Farhang-e Iran. [In Persian]
- Ansari, A. b. M. (1983). *Ṭabaqāt al-Šūfiyye: Taqrīrāt-e Khāje Abdullāh Heravī* (M. Sarvar Molaei, Ed.). Toos. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (1999). *Loghat-nāme*. Tehran University. [In Persian]
- Elhambakhsh, S. M. (1999). *Revisiting the first turn edition of Tafsīr-e Kashf al-Asrār, In The memoirs of Abolfazl Rashīd al-Dīn Meybodī* (Y. Jalali Pandari, Ed.). Yazd Publications. [In Persian]
- Emadi Haeri, S. M. (2021). From textual turmoil to the evolution of 'Yadh': Analysis of two examples of alterations by Meybodi and Scribes in the Tafsīr-e Khāje Abdullāh Heravī. *Nāme-ye Farhangestān*, 22(2), 37-54. <https://civilica.com/doc/2257669> [In Persian]
- Esfarayeni, A. M. Sh. b. T. b. M. (1996). *Tāj al-Tarājim fī Tafsīr al-Qur'ān li'l-A'ājim* (N. Mayel Heravi & A. A. Elahi Khorasani, Eds.; Vol. 2). Elmi va Farhangī. [In Persian]
- Farrokhi Sistani, A. b. J. (1932). *Dīvān-e Ḥakīm Farrokhī Sīstānī* (A. Abdolrasouli, Ed.). Matba'e-ye Majles. [In Persian]
- Gardizi, A. H. b. Z. (1984). *Tārīkh-e Gardīzī* (A. H. Habibi, Ed.). Donyaye Ketab. [In Persian]
- Hariri, Q. b. A. (1986). *Maqāmāt-e Ḥarīrī, Persian translation* (A. Ravaghi, Ed.) Martyr Mohammad Rawaghi Cultural Institute. [In Persian]
- History of Sistan.* (1987). (M. Sh. Bahar, Ed.; 2nd ed). Khavar Institution. [In Persian]
- Jorjani, H. b. H. (1958). *Tafsīr-e Gāzor: Jalāl' al-Adhhān wa Jalāl' al-Aḥzān* (M. J. D. Hosseini Ormavi Mohaddes, Ed.; Vol. 3). n.n. [In Persian]

- Joveini, A. (1999). *Codicology and the necessity of re-editing the Kashf al-Asrār*, In *The memoirs of Yādnāme-ye Abolfazl Rashīd al-Dīn Meybodī* (Y. Jalali Pandari, Ed.; Vol. 1). Yazd Publications. [In Persian]
- Kariminia, M. (2021). Newly found manuscripts of Tafsīr-e Qur'ān-e Khāje Abdullāh Heravī in Turkey and Najaf. *Āyeneh Pazhūhesh*, 187(32), 5-62. https://jap.isca.ac.ir/article_70297.html [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (1992). *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār* (A. A. Hekmat, Ed.; 10 Vols; 6th ed.). Amirkabir. [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (2008). *Translation and mystical interpretation of the Holy Quran* (S. R. Baqerian Movahed, Ed.; Vol. 1). Armaghan-e Tooba. [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (n.d.[a]). *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār*. Yeni Cami Library Manuscript, No. 43. [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (n.d.[b]). *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār*. Nuruosmaniye Library Manuscript, No. 444. [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (n.d.[c]). *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār*. Nuruosmaniye Library Manuscript, No. 474. [In Persian]
- Meybodi, A. R. D. (n.d.[d]). *Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār*. Manuscript of Kastamonu Library, Turkey, No. 3639. [In Persian]
- Mostamli Bukhari, E. b. M. (1984). *Sharḥ al-Ta'arruf li-Madhhab al-Taṣawwuf* (M. Roshan, Ed.; Vol. 2). Asatir. [In Persian]
- Nishaburi, M. b. M. (2019). *Tafsīr-e Baṣā'ir-e Yamīnī* (A. Ravaghi, Ed.; Vols. 1 & 3). Miras-e Maktoob. [In Persian]
- Part of an ancient commentary in Persian, by an unknown author from around the fourth century AH*. (1996). (S. M. Ayatollah-zadeh Shirazi, Ed.; A. Ravaghi, Introduction writer and cataloger of Persian Quranic equivalents]. Miras-e Maktoob Research Center. [In Persian]
- Ravaghi, A. (1985). *Qur'ān-e Qods (The oldest Persian translation of the Quran?)*. Martyr Mohammad Rawaghi Cultural Institute. [In Persian]
- Ravaghi, A. (2016). *Great Quranic Dictionary* (Vols. 1 & 2). Shahid Beheshti University. [In Persian]
- Ravaghi, A. (2020). *Rudaki's poems*. Persian Language and Literature Academy. [In Persian]
- Soleimani, Q. (2011). A newly discovered manuscript of Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār. *Danesh Magazine (Persian Research Center of Iran and Pakistan)*, (105), 11-18. <https://pakdanesh.com> [In Persian]
- Surabadi, A. b. M. (2001). *Tafsīr-e Sūrābādī/Abu Bakr Atiq Neyshaburi* (A. A. Saeidi Sirjani, Ed.). Farhang-e Nashr-e No. [In Persian]
- Translation of Tabari's Tafsīr*. (1977). (H. Yaghmai, Trans; Vols. 1 & 7; 2nd ed). Toos. [In Persian]
- Yahaqqi, M. J. (Ed.) (1976). *A report from a part of the Holy Quran, Tafsīr Shanqashi*. Bonyad-e Farhang-e Iran. [In Persian]
- Zahed Darvajaki, A. b. H. (2019). *Laṭā'if al-Tafsīr (Tafsīr-e Darvājaki)* (S. Kamaei Fard, Ed.). Miras-e Maktoob Research Center. [In Persian]
- Zarrinchian, Gh. (1999). *The necessity of re-editing Kashf al-Asrār wa 'Uddat al-Abrār*, In *The memoirs of Abolfazl Rashīd al-Dīn Meybodī* (Y. Jalali Pandari, Ed.). Yazd Publications. [In Persian]